

MEMLÛK TÜRKÇESİ BİR KIPÇAK LEHÇESİ MİDİR?

Is the Mamluk Turkic a Kipchak Dialect?

Abdulkadir ÖZTÜRK*

Dil Araştırmaları, Güz 2018/23: 173-203

Öz: Türk dili, tarihî süreç içerisinde coğrafya ve boy temelinde linguistik gelişimler gösterebilirken kimi farklılaşmaları barındırmak suretiyle de her tarihî dönemde bir önceki standart yazı dili büyük ölçüde devamlılığını sağlamıştır.

Türk dilinin literatüre *Memlûk Kıpçakçası* ya da *Memlûk Kıpçak Türkçesi* olarak yerleşen tarihî dönemi, 14. ve 15. yüzyıllarda Memlûk sahasında sözlük ve gramerler başta olmak üzere, edebî, dinî, askerî ve baytarlık muhtevalı eserler meydana getirmiştir. Kun, Pritsak ve Eckmann gibi Türkologlar eserler arasında çeşitli sınıflandırmalar yapmak suretiyle bu eserlerin dili üzerine düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Ayrıca bu alanda yapılan çalışmalarda bu eserlerin dili hakkında, kimi eserlerin Kıpçak Türkçesinin dil özelliklerini çoğunlukla yansıttığı, kimi eserlerin Kıpçak-Oğuz karışımı bir dil yapısında meydana getirildiği ve kimi eserlerin de Oğuzcanın etkisi altında oluşturulduğu ifade edilmektedir. Memlûk sahasına ait eserlerin dil özelliklerinin karşılaştırmalı çalışmalarla ortaya konulması Türk dilinin tarihî dönemlerine ışık tutacak ve tasnif çalışmaları başta olmak üzere yapılan bu çalışmalar çağdaş yansımaları üzerine de yeni bir sayfa aralayacaktır.

Bu çalışmada tarihî Kıpçak Türkçesinin başlıca linguistik özellikleri, Kuman Türkçesi eseri ve Ermeni Kıpçak Türkçesi metinleri esas alınarak ortaya konulacak ve Memlûk sahasına ait metinlerin dil özelliklerinden hareketle ‘*Memlûk Türkçesi bir Kıpçak lehçesi midir?*’ sorusu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Memlûk Türkçesi, Kıpçak, Lehçe, Linguistik

Abstract: Turkish language can show linguistic developments on the basis of geography and historical process. Every historical period has maintained the great continuity of the previous standard writing language by accommodating some differentiations in itself.

The historical period of the Turkish language settled in literate as *Mamluk Kipchak* or *Mamluk Kipchak Turkic*, in the 14th and 15th centuries generated art and literature, especially the dictionary and grammar, religious and military works in the field of Mamluk. Turkologists such as Kun, Pritsak and Eckmann have put some thoughts on the language of these works by making various classifications related to these works. Moreover, some researchers stated that these works are mostly handled the language characteristics of Kipchak Turkic, that some of them are brought into the form of a mixture of Kipchak-Oghuz language and some of them are under the influence of Oghuz dialect. The comparative studies of the language characteristics of the works belonging to the Mamluk area will shed light on the historical periods of the Turkish language and will open a new page on the contemporary reflections, especially the works of the classification.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu/TÜRKİYE, akadirozturk@odu.edu.tr. Gönderim Tarihi: 14.09.2018 / Kabul Tarihi: 05.11.2018

In this study, the main linguistic features of the historical Kipchak Turkic are revealed on the basis of the texts of Coman Turkic and Armenian Kipchak Turkic; and focusing on the language characteristics of the texts belonging to the Mamluk area the question of *is 'Mamluk Turkic a Kipchak dialect'* will be discussed.

Keywords: Mamluk Turkic, Kipchak, Dialect, Linguistic.

1. Giriş

Makalenin başlığını oluşturan soruya bir cevap vermeden önce çözümlenmesi gereken konu, Memlûk Devleti'nin kurucu unsur ve tebaalarını tespit etmektir. Tarih bilgisi olarak yerleşen algı, *kölemenlerin* yani Kıpçak Türklerinin gelip Mısır ve Suriye'de Memlûk devletini kurduğu ve devamında o sahada sadece Kıpçak Türklerinin yaşadığı algısıdır. Öyle ki bu algıya bağlı olarak Türkoloji çalışmalarında Memlûk sahasında meydana getirilen eserlerin dili için Memlûk Kıpçak Türkçesi eserleri görüşü yaygınlaşmıştır.

1070'li yıllarda kalabalık sayıda Oğuz Türkü (Türkmenler) Suriye'ye özellikle Halep çevresine yerleşmişlerdir. 11. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yoğunlaşan Oğuz göçleri 12. yüzyılın sonlarına doğru Güney Doğu Anadolu başta olmak üzere Suriye ve Irak'ın kuzeyinde (Musul-Rakka) önemli ölçüde Türk varlığını ortaya çıkarmıştır. 13. yüzyılın başlarında şiddetlenen Moğol istilası, Anadolu'nun tamamıyla bir Türk (Oğuz) ülkesi hâline gelmesini sağlamıştır. Moğolların Anadolu Selçuklu devletine son vermesi ve Anadolu'yu istila etmesinin ardından Moğol boyunduruğu altına girmek istemeyen Oğuzların bir grubu (40 binden fazla çadır), bir başka Türk boyu olan Kıpçaklar tarafından yönetilen Memlûk devletinin sultanı Baybars'a sığınmaları karşılığında Baybars da Oğuzlara, Antakya'dan Gazze'ye kadar uzanan sahada yurt vermiştir (Sümer 1963: 7-8). Böylece 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkmenler, Memlûk devleti içinde önemli bir nüfus hâline gelmişlerdir.

Askerî teşkilat örgütlenmesinde vazifeler üstlenen Türkmenler, 14. yüzyıldan itibaren emirlik görevleri başta olmak üzere idari teşkilat içinde çeşitli görevler almışlardır (Sümer 1963: 16). Memlûk sahasına ait eserler incelenirken bu gerçeklik göz ardı edilmemelidir.

Her ne kadar elde kesin veriler olmamakla birlikte bu coğrafyada bulunan Türk nüfusunun çoğunluğunu Oğuzların oluşturduğunu düşünmekteyiz. Bu sebeple eserlerin dilinin ya Oğuzca'yı ya da Oğuzcanın tesir ettiği dönemin standart yazı dili olan Harezmi Türkçesini yansıttığı düşünülebilir.

Türk dili, tarih boyunca coğrafya ve boy temelinde linguistik gelişmeler gösterebilirken kimi farklılaşmaları barındırmak suretiyle de; her tarihî dönem bir önceki standart yazı dilinin büyük ölçüde devamlılığını sağlamıştır. Eski Uygur Türkçesi ile başlayan bu linguistik gelişmeler *Karahanlı, Harezmi, Kıpçak, Çağatay* Türkçelerinin yazı dillerinde de kendini göstermiştir.

Türk dilinin tarihî dönem sınıflandırmalarında *Karahanlı Türkçesinin Eski Türkçe mi yoksa Orta Türkçe mi sayılacağı, Memlûk sahasına ait eserlerin Memlûk Kıpçak Türkçesi adlandırmasıyla tarihî Kıpçak lehçeleri arasında mı ele alınması gerektiği,*

karışık dilli eserler başlığı altında yer alan eserlerin nereye konumlandırılacağı, ne zaman Eski Oğuzcanın bitip Osmanlıcanın başladığı gibi başlıca problemler Türkoloji çalışmalarında canlılığını korumaktadır.

Bu çalışmada tarihî Kıpçak Türkçesinin başlıca linguistik özellikleri Kuman Türkçesi¹ eseri ve Ermeni Kıpçak Türkçesi² metinleri esasında ortaya konularak; Memlûk sahasına ait metinlerin dil özelliklerinden hareketle, Eski Türkçe, Harezmi Türkçesi ve Oğuz Türkçesi ile karşılaştırılarak ‘*Memlûk Türkçesi bir Kıpçak lehçesi midir?*’ sorusu tartışılacaktır.

Kuman-Kıpçak Türkçesi, Ermeni Kıpçak metinleri hariç, yazı dili olarak kullanılmamıştır. *Codex Cumanicus*, Kıpçak ağzından yapılan derlemelerden ibaret olup Kıpçak yazı diline ait değildir (Ercilasun 2015: 382). Ancak bu eser, Kıpçak Türkçesinin dil özelliklerini çoğunlukla yansıtmaması bakımından önemlidir. Yine bu eser, sonraki yüzyıllarda Ermeni Kıpçakçasıyla yazı dili hâline gelecek Kıpçak Türkçesinin karakteristik özelliklerini diğer Kıpçak lehçelerine taşıması bakımından da dikkate değerdir.

Memlûk sahasında meydana getirilen eserler Kıpçak ağzına değil, dönemin standart yazı diline ait eserler olup Harezmi Türkçesinden çok az farklılıklar taşır. Ancak zaman zaman Kıpçak ve Oğuz ağzı özelliklerini de kaydederek (Ercilasun 2015: 382).

Halasi Kun, Memlûk sahasına ait eserleri dil bilim açısından değerlendirerek Memlûk devletinde en az üç Türk diyalektinin konuşulduğu sonucuna varır. Bunlardan birincisi, güney Rusya ile örtüşen ve asıl Kıpçak dili olarak değerlendirilmesi gereken Kıpçak dili; ikincisi Anadolu metinlerinin dili ile örtüşen Osmanlı Türkçesi yani Oğuzca; üçüncüsü ise Kıpçakça ve Oğuzcanın arasında olup Oğuz-Kıpçak dili olarak adlandırılan diyalektir (Kun 2013: 154).

Omeljan Pritsak (1998), *Memlûk-Kıpçakçası* adlandırmasında bulunarak dönem metinlerinin dilinin bir bütünlük teşkil etmediğini, Kıpçakça ve Oğuzca (Türkmençe) unsurların yan yana bulunmasının ayrı bir önem taşıdığını dile getirir (Pritsak 1998: 112; 120).

János Eckmann (1996), *Gülistan Tercümesi, İrşâdü'l-Mülûk, Baytaratü'l-Vâzih, Münyetü'l-Guzât* eserlerini doğrudan Memlûk Kıpçakçası, *Kitâb fi İlmi'n-Nüşşâb* ve *Kitâbü'l-Hayl*'ı Kıpçakçanın ağır bastığı Oğuz-Kıpçak diyalekti, *Kitâb fi'l-Fıkh bi-Lisâni't-Türkî* ve *Kitâb Mukaddimet Ebi'l-Leys Semerkandî* eserlerini ise kısmen Kıpçakça etkisinde Oğuz-Kıpçak diyalekti olarak değerlendirmektedir. Diğer eserler ise Eckmann'a göre Osmanlı Türkçesi başlığı altında yer almalıdır (Eckmann 1996: 53-54).

Eckmann'ın, Memlûk Kıpçakçası olarak değerlendirdiği *Gülistan Tercümesi, İrşâdü'l-Mülûk, Baytaratü'l-Vâzih, Münyetü'l-Guzât* eserlerinin dil özellikleri, kimi şekillerin sayısal değerleri ve kullanımları, bu eserlerin, Oğuz Türkçesinin yoğun

1 *Kuman-Kıpçak* adlandırma ve etnonim tartışmaları bir kenara bırakılacak olursa Kuman Türkçesine ait eldeki tek eser *Codex Cumanicus*'tur.

2 Ermeni Kıpçak Türkçesine ait 112 eser (günümüzde bilinen), bu lehçenin dil özelliklerini tespitine yeterli ölçüde imkân sağlarken aynı zamanda da tarihî Kıpçak yazı (edebî) dilinin karakteristik özelliklerini ortaya koymada da önemli bir dil mirasıdır.

tesiri altında, Harezmi-Altın Ordu Türkçesi özelliklerinin görüldüğü bir geçiş dönemi eserleri olduğu izlenimini vermektedir (Doğan 2014: 216).

Bu sahada çalışma yapan bazı bilim adamları söz konusu dönemin dili için *Memlûk Kıpçakçası* (Kun 1941-43, Zajaczkowski 1959, Eckmann 1964, Pritsak 1988, Öztopçu 2002, Özgür 2003), terimini kullanmaktadırlar.

2. Kıpçak Türkçesinin Karakteristik Dil Özellikleri

Bu çalışmada, Kıpçak Türkçesinin yazı dilini en iyi şekilde yansıttığı düşünülen Ermeni Kıpçak metinleri ve ağız derlemelerinden ibaret olsa da yazı diline dair pek çok ipucu veren *Codex Cumanicus* esas alınarak, Kıpçak Türkçesinin karakteristik olabilecek dil özellikleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Burada *karakteristik* ifadesiyle; ilerleyen tarihî sürece ve değişen coğrafyaya rağmen kimi çağdaşlarıyla kıyaslandığında arkaik özellikleri bünyesinde barındırması, buna ilaveten kendine has bazı ses ve şekil özelliklerini doğurması ve diğer lehçelere göre farklılık gösteren unsurların bulunması kastedilmektedir.

Kelime başında /b-/ (üç kelimedede), /k-/ /t-/ ünsüzlerinin ve ek başında /g-/ /k-/ ünsüzlerinin korunması; kelime başı ve sonu /k-/ /-k/>/h-/ /-h/ değişmesi; kelime ortası ve sonu /-g-/ /-g/ > /-v-/ /-v/ değişimi; dış-dudak /v/ ünsüzüne bağlı ünlü yuvarlaklaşması; {-v}, {-(O)v} ve {-wUçI}~{-vUçI}, {-UçI} fiilden isim yapma eklerinin yaygın kullanımı; 1. ve 2. şahıslarda iyelik çekimleri; {+DAn} ayrılma hâli eki; sadece düz ünlülü kullanılan {-mI} soru eki; şimdiki zaman çekiminde kullanılan ekler; {-GIn} emir kipi pekiştiricisi; *tiyesidir/tiyeşlidir* yapısıyla oluşturulan gereklilik yapısı gibi ses ve şekil bilgisine yönelik bu özelliklerin, Kıpçak Türkçesinin karakteristik dil özellikleri olabileceğini düşünmekteyiz.

Gerek Kıpçak Türkçesinin kendi içindeki sınıflandırmalarında gerekse diğer tarihî dönemlerle olan kıyaslamalarında bu ölçütler kullanılarak Kıpçak Türkçesinin Türk dili içerisindeki yeri daha anlaşılır olarak belirlenebilir.

2.1. Ses Özellikleri

2.1.1. Kelime başı /b-/ ünsüzünün üç kelimedede korunması

Eski Türkçeden itibaren kullanılan ve diğer dönemlerde üç kelimedede kelime başı /b-/ ünsüzleri Oğuz Türkçesinde /v-/ ünsüzüne dönüşür. Kıpçak Türkçesinde ise *bar* ‘var’ (CC 433; DAK 108-109), *bar-* ‘varmak’ (CC 433; DAK 109-110), *bêr-* ‘vermek’ (CC 437; DAK 127-128) şeklinde /b-/ ünsüzünün korunduğu görülmektedir. Ancak Memlûk Türkçesi eserlerinde³, üç kelimedede kelime başı /b-/ ünsüzünün Oğuzcada da olduğu gibi /v-/ ünsüzüne dönüştüğünden de söz etmek mümkündür⁴.

2.1.2. Kelime başı /k-/ ünsüzünün korunması

Harezmi Türkçesinin devamlılığını sürdüren Kıpçak Türkçesinin başlıca dil özelliklerinden birisi kelime başı /k-/ ünsüzünün korunmasıdır. Kuman, Ermeni Kıpçak

3 Üç kelimedede kelime başı /b-/>/v-/ ünsüz değişiminin görüldüğü Memlûk Türkçesi eserleri, Tablo 2 ve Tablo 3’te verilmektedir.

4 Bazı Memlûk Türkçesi metinlerinde görülen bu değişiklik ile ilgili olarak; Güner (2013), *tarihî Türkmen Türkçesinin etkisiyle kelime başında bu değişimin gerçekleştiğini* dile getirmektedir (s. 87).

ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde korunan bu ünsüzün Ermeni Kıpçak eserleri arasında yer alan *Kıpçakça Zebur*'da birkaç örnekte tonlulaştığı görülmektedir: *kêç->gêç-* 'geçmek' (KZ 41), *kibik>gibik* 'gibi' (KZ 147), *kün>gün* 'gün' (KZ 118). Bununla beraber Ermeni Kıpçak eserlerinden *Kıpçakça Zebur* ve *Töre Bitigi* metinlerinde tespit edilen *küneş>güneş* 'güneş' (KZ 57, TB 296), *Algış Bitigi*'nde ise *gunaş~kunaş* 'güneş' (AB 76; 85) kullanımı, tonlulaşmaya örnek olarak verilmemelidir. Çünkü Kıpçak Türkçesinde 'güneş' için *kuyaş* (CC 519; KKS 83), *qoyaş* (TTS 142; BTS 377), *kün* (KS 537; KazTS 304; KrmTTS 176), *kün>gün* (KTS 146) kelimeleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Öyle ise *Kıpçakça Zebur* ve *Töre Bitigi* metinlerinde *güneş* ve *Algış Bitigi*'nde *gunaş* şeklinde geçen kelimenin Oğuz Türkçesinden alınmış olabileceği düşünülebilir.

kêç- 'geçmek' (CC 498; DAK 375), *kêçe~kiçe* 'gece' (CC 498; DAK 375), *kêl-* 'gelmek' (CC 498; DAK 378), *kêltir~kêltür-* 'getirmek' (CC 499, 733; DAK 379), *kêrek* 'gerek' (CC 500; DAK 384), *kêri* 'geri' (CC 500; DAK 385-386), *kêt-* 'gitmek' (CC 501-502; DAK 389), *kêy~kiy-* 'giymek' (CC 502, 749; DAK 396), *kir-* 'girmek' (DAK 394), *kök* '1. gökyüzü 2. mavi' (CC 511; DAK 402-403), *kölege* 'gölge' (CC 511), *kör-* 'görmek' (CC 514; DAK 411-412), *köz* 'göz' (CC 516; DAK 422-423), *küçlü* 'güçlü, kuvvetli' (DAK 429), *küvegü~kiyöv~küyöv* 'güvey, damat' (CC 522) gibi pek çok örnekte görüleceği üzere kelime başı /k-/ ünsüzü, Kuman ve Ermeni Kıpçak Türkçelerinde korunmaktadır. Memlûk Türkçesi eserlerinde ise kelime başı /k-/ ünsüzünün korunduğu örneklerin yanı sıra /k-/>/g-/ ünsüz değişiminin görüldüğü örnekler de azımsanamayacak boyuttadır.

2.1.3. Kelime başı /t-/ ünsüzünün korunması

Çağatay Türkçesinde *di-*, *dil* gibi sınırlı sayıda kelimedeki görülen /t-/ ünsüzünün tonlulaşması, Oğuz Türkçesinde daha yaygın görülen bir ses olayıdır. Kıpçak Türkçesinde, *Codex Cumanicus* ve Ermeni Kıpçak metinlerinde genellikle korunan kelime başı /t-/ ünsüzünün Memlûk Türkçesi eserlerinde çoğunlukla tonlulaştığı da dikkate değerdir. *Codex Cumanicus*'ta birkaç örnekte *tê->dê-* 'demek, söylemek'⁵ (CC 690), *tur->dur-*⁶ 'süreklilik yardımcı fiili' (CC 691-692) ile *dêgri*, *dêk*, *dêp*, *dêyin* şeklinde görülen 'gibi' ve 'kadar' edatlarının kullanımında tonlulaşmadan söz edilebilir⁷. Bunların yanı sıra *Codex Cumanicus*'un söz varlığında yer alan *tâc* ve *duşmân* gibi alıntı kelimelerin hem tonlu hem tonsuz olarak aynı metinde birlikte kullanıldıklarına da rastlanmaktadır: *tac~daç* 'taç' (CC 687; 825), *tuşman~düşman* 'düşman' (CC 692; 854).

Ermeni Kıpçak metinlerinde birkaç örnekte /t-/ ünsüzünün tonlulaştığı görülür: *damaḥ* 'tamah, kibir, gurur' (KZ 73), *doḡru* 'doğru' (KZ 32), *deve* 'deve' (AKC 126), *dola-* 'dolamak, sarmak' (AB 15). *Codex Cumanicus* ve Ermeni Kıpçak metinlerinde

5 *Codex Cumanicus*'ta 'demek, söylemek' anlamında, yaygın olarak *ayt-* fiili kullanılmaktadır. Bu sebeple eserde iki yerde tespit edilen *dê-* fiili, ya eserin derleyicilerinin katkısı ile ya da Oğuzcanın Kıpçak Türkçesine tesiri ile açıklanabilir.

6 Süreklilik yardımcı fiili *dur-*, *Codex Cumanicus*'ta birkaç yerde tonlulaşmış olarak görülür. Ancak eserin tamamına bakıldığında bu yardımcı fiilin yaygın kullanımı *tur-* şeklindedir.

7 Bu kelimelerin Türkçede sık kullanılan kelimeler olması, tonlulaşmaya daha hızlı maruz kalmalarını kaçınılmaz kılmıştır.

sınırlı sayıda kelime görülen tonlulaşma hadisesi, lehçeler arası etkileşim, ağızların yazı diline yer yer müdahalesi gibi kimi sebeplerle açıklanabilir. Sınırlı sayıdaki bu örnekler dışında Kıpçak Türkçesinin genelinde kelime başı /t-/ ünsüzünün korunduğu görülmektedir⁸:

tağ~tav ‘dağ’ (CC 563; 831-832; DAK 728), *tağı* ‘dahi, ve’ (CC 563), *tağıt-* ‘‘ (DAK 729), *tamar* ‘damar’ (CC 564), *tamar~tamur* ‘damar’ (DAK 732; 734), *tamğa* ‘damga’ (DAK 733), *tégirmen* ‘değirmen’ (CC 569), *temir~temür* ‘demir’ (CC 570; DAK 745), *teñiz* ‘deniz’ (CC 570-571; DAK 747), *téri* ‘deri’ (CC 571; DAK 753), *tıyrıman* ‘değirmen’ (DAK 767), *tik-* ‘dikmek’ (CC 574; DAK 759), *til* ‘dil’ (DAK 759-760), *tile-* ‘dilemek, istemek’ (CC 575), *tiri* ‘diri’ (CC 575; DAK 761), *tiş* ‘diş’ (CC 576; DAK 762), *toğ~tuv-* ‘doğmak’ (CC 578, 855; DAK 779), *togru* ‘doğru’ (CC 578; DAK 769), *tovgan* ‘doğan, doğmuş’ (CC 580), *töve* ‘deve’ (CC 581), *tul* ‘dul’ (DAK 785), *tur-* ‘süreklilik yardımcı fiili’ (CC 583; DAK 785-787), *tuy-* ‘duymak, işitmek’ (DAK 794), *tüş-* ‘düşmek’ (CC 587).

2.1.4. Ek başında /g-/ /k-/ ünsüzlerinin korunması

{-GAN} sıfat-fiil, {-GA} fiilden isim yapma, {-gUÇI}⁹ fiilden isim yapma, {+GA} yönelme hali ve {+GARİ} yön hâli eklerinde ek başı /g/, /k/ seslerinin korunması Kıpçak Türkçesinin başlıca dil özellikleri arasındadır. *Codex Cumanicus* ve Ermeni Kıpçak metinlerinde bu durum, yaygın olarak görülür:

artkan ‘artan, fazla, artık’ (CC 424), *aş bişürgen év* ‘mutfak’ (CC 425), *bağlanan* ‘kitap cildi’ (CC 431), *bargan* ‘varan, giden’ (ArmKP 181), *bizge* ‘bize’ (ArmKP 272), *bulgaştur-* ‘karıştırmak’ (CC 450), *çövürülgen* ‘çevrilen, döndürülen’ (ArmKP 278), *eşitmege küygen* ‘işitmek isteyen’ (CC 471), *halgan* ‘kalan, artan, bakiye’ (CC 477; DAK 444), *horhkanlarga* ‘korkanlara’ (ArmKP 122), *ınangan* ‘inanın, inançlı’ (CC 481), *ilgeri* ‘ilk, ön, önce’ (CC 484; DAK 289), *keçken* ‘geçen’ (ArmKP 188), *kurgak* ‘kurak, kuru’ (CC 764), *nakşlagan* ‘nakkaş, ressam’ (CC 529), *sıçkan* ‘sıçan, fare’ (CC 551), *sıvsagan* ‘susayan, susamış’ (CC 558), *taşkarı* ‘dışarı’ (CC 567), *Tenrige* ‘Tanrı’ya’ (ArmKP 108), *tovgan* ‘doğan, doğmuş’ (CC 580), *to vulgan* ‘doğulan, doğan’ (DAK 780), *tövgüç* ‘1. havan 2. havan tokmağı’ (CC 582), *tıvurguçı* ‘anne’ (CC 856), *tütgen* ‘duman, ateş’ (CC 858), *üstümüzge* ‘üzerimize’ (ArmKP 88), *yalgan* ‘yalan’ (CC 873), *yaratkan* ‘Tanrı, yaradan’ (CC 601), *yazgan* ‘yazan’ (ArmKP 82), *yüzgen kişi* ‘yüzücü’ (CC 615).

2.1.5. Kelime başı /k-/>/ğ-/ değişmesi

Ermeni Kıpçak metinlerinde sıkça, *Codex Cumanicus*’un söz varlığı göz önünde bulundurulduğunda ise azımsanamayacak oranda karşılaşılan kelime başı /k-/ sesinin sızıcılışarak /ğ-/ ünsüzüne dönüşmesi¹⁰ Kıpçak Türkçesinin karakteristik ses özellikleri arasında gösterilebilir.

8 *Codex Cumanicus* ve Ermeni Kıpçak metinlerinde sınırlı sayıdaki kelime görülen /t-/>/d-/ tonlulaşma hadisesine dair Memlük Türkçesi eserlerinde pek çok örnek tespit edilebilmektedir.

9 {-GUÇI} fiilden isim yapma eki, *Codex Cumanicus* ve *Münyetü’l-Guzât*’ta karakteristik bir ektir (Berta 1996: 579).

10 Memlük Türkçesi eserlerinden *Ed-Dürrerü’l-Mudıyye fi’l-Lügati’l-Türkiyye*, *Gülistan Tercümesi*, *İrşâdü’l-Mülük ve’s-Selâtin*, *Kitâbü’l-Ef’âl*, *Kitâb fi’l-Fıkh bi-Lisâni’l-Türki* ve *Münyetü’l-Guzât*’ta birkaç kelime, böyle bir değişim görülmektedir.

kaç->haç- ‘kaçmak’ (AKC 129, KZ 113), *kaçan->haçan*¹¹ ‘ne zaman’ (AB 13, AKC 129, KZ 7), *kadar->hadar* ‘kadar’ (AB 140, KZ 38), *kağıt->hağıt* ‘kağıt’ (AB 59), *kal->hal-* ‘kalmak’ (AB 30, KZ 101, TB 255), *kalgan->halgan* ‘kalan, artan, bakiye’ (CC 477), *kamış->hamış* ‘kamış’ (AB 53, CC 709, KZ 82), *kan->han*¹² ‘han’ (CC 709), *kanat->hanat* ‘kanat’ (AB 89, CC 710, KZ 54), *katun->hatun~hatın*¹³ ‘kadın’ (CC 710, TB 292), *kayış->hayış* ‘kayış’ (CC 711), *kayt->hayt-* ‘dönmek, geri dönmek’ (KZ 103), *kıs->hıs-* ‘sıkıştırmak, sıkmak’ (CC 712), *kop->hop-* ‘kalkmak, yükselmek, çıkmak’ (CC 712), *kuvan--kovan->hovan-* ‘sevinmek, kıvanmak’ (CC 713), *kov-kuv->huv-* ‘kovmak’ (CC 715), *kovala--kuvala->huvala-* ‘kovalamak’ (CC 715, AKC 131, KZ 142).

2.1.6. Kelime sonu /-k/>/-h/ değişmesi

Kıpçak Türkçesinde oldukça fazla örneği bulunan kelime başındaki /k/>/h/ sızıcılılaşması hadisesinin; bazıları ek olmak üzere kelime sonunda da, yaygın olarak gerçekleştiği görülmektedir:

ak->aḥ- ‘akmak’ (CC 622, KZ 77), *alay-ok>alay-oḥ* ‘öyle, şöyle’ (CC 418), *ayak>ayaḥ* ‘ayak’ (AB 50, AKC 121, KZ 90), *bak->baḥ-* ‘bakmak’ (AB 104, CC 649, KZ 63), *buyruk>buyruḥ* ‘emir, buyruk’ (AB 159, ArmKP 136, CC 676, KZ 2), *çık->çḥ-* ‘çıkmaq’ (AB 13, CC 683, AKC 126, KZ 18), *içek>içeḥ* ‘iç organlar’ (CC 484), *kork->korḥ-* ‘korkmak’ (AB 73), *sık->siḥ-* (CC 812), *soğuk>savoḥ* ‘soğuk’ (CC 550), *toğruluk>toğruluḥ* ‘doğruluk’ (ArmKP 316), *ululuk>ululuḥ* ‘yücelik, büyüklük’ (ArmKP 310), *yaguk>yavoḥ* ‘yakın’ (CC 604), *yamanlık>yamanlıḥ* ‘kötülük’ (ArmKP 63), *yazuk>yazuḥ* ‘günah’ (AB 5, CC 605, AKC 44), *yok>yoh* ‘yok’ (ArmKP 62, AKC 133, KZ 18, TB 216), *yubanmak>yubanmaḥ* ‘keyif almak, zevk almak, sevinmek’ (ArmKP 269; DAK 353).

Bu sızıcılılaşma olayı Memlûk Türkçesi eserlerinden bazılarında çok az örnekte de görülmektedir: *ışık>işih* ‘ışık’ (TZ 20b), *ok>oḥ* ‘ok’ (İN 98). Bu durum Harezmi-Kıpçak ve Kıpçak-Oğuz iç içeliğinin bir sonucu olarak da düşünülebilir. Öyle ki Harezmi Türkçesinde de sınırlı sayıda örnekte bu değişimin görülmesi Kıpçak konuşma dilinin, dönemin eserlerine yer yer yansıdığını göstermektedir.

2.1.7. Kelime ortası ve sonu /-g-/ , /g-/ > /-v-/ , /v-/ değişimi

Kıpçak Türkçesinin karakteristik dil özellikleri arasında kelime ortası ve sonundaki /-g-, -g/’lerin sızıcılılaşarak /-v-, -v/’ye dönüşmesi yer alır. Memlûk Türkçesi eserlerinin bazılarında görülen birkaç örnek dışında bu değişimin görüldüğü söylenemez:

açığ>açuv ‘acı, üzüntü, keder’ (CC 620), *ag>av* ‘ağ, balık ağı’ (CC 642; DAK 87), *agırta->avırta-* ‘ağırlamak, kutsamak, hürmet etmek’ (CC 643, TZ 15a), *agız>avuz-ovuz* ‘ağız’ (CC 644, Kİ 64, TZ 27b), *agrığ>avruv* ‘ağrı’ (CC 643), *agu>avu-uvu* ‘zehir’ (Kİ 113, TZ 19b), *alpagut>alpavut* ‘soylu, asilzade’ (CC 626),

11 *haçan* ‘ne zaman’ (DM 84), Memlûk Türkçesi eserlerinden sadece *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati'l-Türkiyye*’de tespit edilmiştir.

12 *han* ‘han’ (142b) örneği *İrşâdü'l-Mülük ve's-Selâtin* eserinde geçmektedir.

13 *hatın-hatın* ‘kadın’ kullanımı, Memlûk Türkçesi eserlerinden *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati'l-Türkiyye* (84), *Gülistan Tercümesi* (264), *İrşâdü'l-Mülük ve's-Selâtin* (23a), *Kitâbü'l-Ef'âl* (206), *Kitâb fi'l-Fıkh bi-Lisâni'l-Türki* (388a) ve *Münyetü'l-Guzât* (90a) metinlerinde tespit edilmiştir.

alpagut>alpavud~alpawud~alpvud ‘asil, soylu’ (DAK 65), *arığ>aruv* ‘arı, temiz’ (CC 638; DAK 76-77), *bilegü>bilev* ‘bileği’ (CC 441), *bogum>buvun* ‘boğum, eklem’ (CC 452), *bögürek~bögrek>bövrek* ‘böbrek’ (DAK 162), *buzagu>bızov* (DAK 150), *çerig>çerüv* ‘asker, ordu’ (DAK 184-185), *çertig>çertov* ‘işaret, çentik’ (DAK 184), *degül>devül* ‘değil’ (CC 691), *kırağı>kırov* ‘kırağı’ (CC 740), *kögis~kögüs>kövüs* ‘göğüs, meme’ (CC 762), *öğren->övren-* ‘öğrenmek’ (DAK 596-597), *öğret->övret-* ‘öğrenmek’ (DAK 597), *satıg>satow* ‘satış, ticaret’ (CC 807), *soğı->sovuv-* ‘soğumak’ (DAK 693), *soğık>savok~savoh* ‘soğuk’ (CC 550), *tag>tav* ‘dağ’ (CC 563), *tatıg>tatow* ‘tat, lezzet’ (CC 831), *tog->tuv-* ‘doğmak’ (CC 585), *togmağ>tovmağ* ‘doğmak’ (DAK 779), *tög->töv-* ‘dövmek’ (AKC 147, TB 628), *tuğ>tov* ‘tuğ, alem, nişan’ (CC 580), *yag>yav* ‘yağ’ (CC 881), *yaguk>yavoh* ‘yakın’ (CC 604, KZ 84), *yaguk>yuvuh* ‘yakın’ (DAK 359), *yazıg>yazov* ‘yazı’ (DAK 333), *yug>yuv-* ‘yıkamak’ (DAK 358).

Codex Cumanicus ile Ermeni Kıpçak metinlerinde daha yaygın kullanılmakla birlikte *Kitâbü'l-İdrâk* ve *Tuhfetü'z-Zekiyye* eserlerinde¹⁴ bu değişimlerden söz edilebilir (Güner 2013: 95).

agırla-> avurla- ‘ağırlamak, kutsamak, hürmet etmek’ (TZ 15a), *agız>avuz~ovuz* ‘ağız’ (Kİ 64, TZ 27b), *agu>avu~uvu* ‘zehir’ (Kİ 113, TZ 19b).

Kıpçak Türkçesinde görülen bu ses değişimi, Oğuz Türkçesinde sadece kök hecede bulunan /ög/ ses grubunda görülmektedir: *kögerçin>güvercin* ‘güvercin’ (KT 411; TS 817), *ögey>üvey* ‘üvey, öz olmayan’ (KT 1291; TS 2068), *kögeyik>üveyik* ‘güvercine benzer fakat daha büyük bir kuş’ (KT 1291; TS 2068) gibi birkaç örnekte olmak üzere Oğuz Türkçesinin *Osmanlıca* ve *Türkiye Türkçesi* lehçelerinde de görülmektedir. Oğuzcada /-g-/>/-v-/ değişimi, ya söyleyişin yazı diline etkisi ile ya da Kıpçak-Oğuz Türkçeleri arasında *kod-kopyalama* (*code-copying*) özellikleri ile açıklanabilir.

2.1.8. Diş-dudak /v/ ünsüzüne bağlı ünlü yuvarlaklaşması

Kıpçak Türkçesinin temel ses özelliği olan kelime içi ve sonu /-g-, -g/ ünsüzünün diş-dudak ünsüzü /-v-, -v/ ünsüzüne dönüşmesi beraberinde ünlü değişimlerine de yol açmaktadır. Bu ünsüz değişimine bağlı olarak ünlülerde yuvarlaklaşma hadisesi söz konusu olmaktadır.

/v/ ünsüzüne bağlı yuvarlaklaşmalar, *açığ>açuv* ‘acı, üzüntü, keder’ (CC 620), *agrıg>avruv* ‘ağrı’ (CC 643), *arığ>aruv* ‘arı, temiz’ (AB 146), *çerig>çerüv* ‘asker, ordu’ (DAK 184-185), *çertig>çertöv* ‘işaret, çentik’ (DAK 184), *yapıg>yapov* ‘örtü’ (KZ 30), *yazıg>yazov* ‘yazı’ (DAK 333) örneklerinde gerileyici ünlü benzeşmesi olarak görülürken; *agırla->avurla-* ‘ağırlamak, kutsamak, hürmet etmek’ (CC 643), *agız>avuz* ‘ağız’ (CC 644), *satıg>satow* ‘satış, ticaret’ (CC 807), *soğık>savok~savoh* ‘soğuk’ (CC 550), *tatıg>tatow* ‘tat, lezzet’ (CC 831), *yagık~yaguk>yuvuh* ‘yakın’ (AKC 133; TB 635; DAK 359) şeklinde de ilerleyici ünlü benzeşmesi olarak tespit edilmektedir.

Ayrıca /agı/, /egü/ ses gruplarına bağlı olarak da birkaç kelimedede ünsüz değişmesi ve ünlü yuvarlaklaşmasından söz etmek mümkündür: *kırağı>kırov* ‘kırağı’ (CC 740), *küyegü>küyöv* ‘güvey, damat’ (CC 771).

¹⁴ *Kitâbü'l-İdrâk* ve *Tuhfetü'z-Zekiyye* haricindeki Memlük Türkçesi eserlerinde bu ses olayı, sadece birkaç kelimedede görülür: *öğren->övren-* ‘öğrenmek’ (TA 44a), *soğut->savut-* ‘soğutmak’ (KK 82b), *tüğme>tüvme* ‘düğme’ (BM 77) gibi.

2.2. Şekil Özellikleri

2.2.1. {-v}, {-(O)v} fiilden isim yapma eki

Kıpçak Türkçesinin karakteristik özelliği olan /g/>/v/ değişmesi bu ekte de kendini gösterir ve Eski Türkçeden itibaren {-(/)G}, {-(U)G} ve {-gU} şeklinde kullanılan fiilden isim yapma ekleri Kuman ve Ermeni Kıpçak Türkçelerinde {-gU}>{-v} ve {-(/)G}/{-(U)G}>{-Ov} şeklini alırlar¹⁵. {-gU}>{-v} dönüşümünde fiil köklerinin son sesi /a/ ve /e/ düz ünlüleri de /v/ sesine bağlı yuvarlaklaşarak /o/ ve /ö/ ünlülerine dönüşürler:

asov (<asa-) ‘yardım, destek’ (CC 638), *asrov* (<asra-) ‘koruma, muhafaza’ (CC 639), *aytov* (<ayt-) ‘konuşma’ (AB 129), *béklöv* (<bekle-) ‘kapama, kapanış’ (DAK 125), *boyow* (<boya-) ‘boya, renk’ (CC 448), *bütöv* (<büt-) ‘tam, bütün’ (DAK 171), *çertöv* (<çert-) ‘işaret, çentik’ (DAK 184), *çidov* (<çida-) ‘dayanmak, sabretmek’ (DAK 188-189), *işitöv* (<işit-) ‘işiten’ (AB 146; DAK 297), *izdöv* (<izde-) ‘aramak, araştırmak’ (DAK 301), *kêçöv* (<kêç-) ‘geçen’ (DAK 377), *kütöv* (<küt-) ‘sürü, topluluk’ (CC 770), *ögöv* (<ög-) ‘övgüye değer’ (AB 75; DAK 563), *ölçöv* (<ölç-) ‘ölçü’ (AB 34; DAK 575-576), *örtöv* (<ört-) ‘örtü’ (DAK 588), *saçov* (<saç-) ‘saçan’ (DAK 655), *satov* (<sat-) ‘satış, ticaret’ (CC 807), *sorov* (<sor-) ‘soru’ (DAK 692), *tatov* (<tat-) ‘tat, lezzet’ (CC 831), *tergöv* (<terge-) ‘araştırma, inceleme’ (AB 103), *tintöv* (<tint-) ‘araştırma, inceleme’ (CC 844), *titröv* (<titre-) ‘titrek’ (DAK 764), *tolov* (<tol-) ‘ödeme, harcama’ (DAK 774), *tutov* (<tut-) ‘tutan, tutucu’ (DAK 792), *tuzov* (<tuz-) ‘düzenleme’ (DAK 796), *ündöv* (<ünde-) ‘çağrı, davet’ (AB 125), *yadov* (<yada-) ‘yorgun’ (DAK 302), *yaltrov* (<yaltra-) ‘ışık, parlaklık’ (DAK 309), *yamov* (<yama-) ‘yama, yamalık’ (CC 874), *yapov* (<yap-) ‘örtü, perde, kaplama’ (DAK 316), *yarov* (<yara-) ‘işe yarayan, gerekli olan’ (CC 879), *yaslov* (<yasla-) ‘ağlamaklı (olan)’ (DAK 327), *yayov* (<yay-) ‘yaya’ (DAK 331), *yazov* (<yaz-) ‘yazı’ (DAK 333), *yerişöv* (<yerış--yetiş-) ‘yetişkin, olgun’ (DAK 337), *yolušov* (<yoluş-) ‘rastlama, karşılaşma’ (DAK 351), *yopsunov* (<yopsun-) ‘tasvip eden, onaylayan’ (AB 42), *yulov* (<yul-) ‘kurtarıcı, Mesih’ (CC 897).

2.2.2. {-wUçi} ~ {-vUçi}, {-Uçi} fiilden isim yapma eki

Ermeni Kıpçak metinlerinde ünlü ile biten fiil tabanlarına {-gUçi}>{-wUçi}~{-vUçi}, ünsüzle biten fiil tabanlarına ise ek başı /w-/ , /v-/’nin erimesi sonucu {-Uçi} şekillerinde eklenmektedir. Ermeni Kıpçak metinlerinde /w/>/v/ dönüşüm sürecini bu ek sayesinde takip etmek mümkündür. 16. yüzyıl ve 17. yüzyılın başlarında meydana getirilen eserlerde /w/ ve /v/ seslerinin karışık kullanıldığı¹⁶ ancak 17. yüzyıl ile birlikte /v/ kullanımının yaygınlaştığı ve yine bu sese bağlı olarak kendinden önceki ünlünün yuvarlaklaştığı görülür: *yarlıgawuçi* եարլղաւուչիսիր ‘merhamet eden’ (ArmKP 212), *yarlıgovuçi* եարլղուուչիսիր ‘acıyan, merhamet eden’ (ArmKP 212; AB 17).

Bu ek, Oğuz Türkçesinde {-IcI} şeklinde kullanılmaktadır. Kıpçak Türkçesinde, Oğuz Türkçesinde olduğu üzere, ünlü düzleşmesinin ve ünsüz tonlulaşmasının

15 *Codex Cumanicus*’ta ekin, birkaç örnekte birden fazla heceli kelimelerin sonunda /-g/ olarak kullanıldığı da görülür (Argunşah, Güner 2015: 80).

16 Garkavets ve Hurşudyan (2001), yayımlarında /w/ ünsüzünü /v/ olarak vermektedirler. Örneğin metinde *yarlıgawuçi* (ArmKP 212) olarak transkribe edilen kelime metinde եարլղաւուչիսիր *yarlıgawuçi* şeklinde transkribe edilebilir.

olmaması ayırt edici bir özellik olarak görülebilir. Ermeni Kıpçak metinlerinde bu ek daima *+çi* yapısıyla kullanılmaktadır. Ermeni alfabesinde hem /ı/ hem de /i/ sesini karşılayan ayrı işaretler vardır. Ermeni Kıpçak metinlerinde /ı/ ve /i/ yazımında herhangi bir işaretleme sorunu bulunmaz. Metinler incelendiğinde {-wUçi}~{-vUçi} ve {-Uçi} ekinin her zaman Ermeni alfabesinin Ի /i/ işareti ile yazıldığı görülür¹⁷.

Ermeni Kıpçak metinlerinde /ö/ ve /ü/ ünlülerinin transkripsiyonu sorun teşkil etmektedir. Öyle ki bir kelime, araştırmacılar tarafından farklı transkripsiyonlanabilir. Tryjarski, Schütz ve Chirli çalışmalarında Ermeni alfabesi esasında, Ermeni Kıpçak metinlerini çevirmişlerdir. Ancak kimi sözcüklerin yazımında her ne kadar /o/ ve /u/ sesleri esas almış olsa da Garkavets ve Kasapoğlu Çengel; o ünlülerin Türkçenin yapısına göre /ö/ ve /ü/ ünlüleri olarak verilmesi gerektiğini çalışmaları ile ortaya koymaktadırlar. Ayrıca Ermeni Kıpçak metinlerinde bu ünlüler için özel bir işaret geliştirilmiş değildir; ancak Osmanlı Devleti'nde 18.-19. yüzyılda neşredilen Ermeni harfli Türkçe metinlerde /ö/ ve /ü/ ünlüleri için özel işaretler geliştirilerek kullanılmıştır (Öztürk 2018a: 1168).

{-wUçi}~{-vUçi}, {-Uçi} fiilden isim yapma ekinin kullanımının Kıpçak Türkçesinin karakteristik dil özellikleri arasında görülmesi, Kıpçak Türkçesinin tarihî dönemine ışık tutmakla birlikte lehçeler arası ve lehçe içi karşılaştırma çalışmalarına da katkı sağlayacaktır.

aldawuçi~aldavuçi~aldovuçi 'aldatan, yalancı' (DAK 62; AB 120), *algışlawuçi* 'kutsayan' (DAK 64), *ayovuçi* 'muhafız' (AB 117), *bağışlawuçi~bağışlovuçi* 'bağışlayan' (DAK 104; AB 123), *başışlawuçi~başışlovuçi* 'hediyeye sunan' (DAK 118), *bêklewüçi* 'kilitleyen, kapatan' (DAK 125), *bêslewüçi* 'besleyici, besleyen' (DAK 131), *çayahawuçi* 'vaftizci' (DAK 183), *çöplewüçi* 'toplayan' (DAK 197), *haşlawuçi* 'haşlayan, yakan, yakıcı' (DAK 460), *hıynawuçi* 'acı veren, acı verici' (DAK 478), *hozğawuçi~hozlawuçi* 'endişe verici' (DAK 493), *işlewüçi* 'işleyen, işleyici' (DAK 299), *izdewüçi* 'arayan, araştıran' (DAK 301), *kıspıslawuçi* 'dedikoducu' (DAK 400), *klawuçi~klavuçi* 'dileyen' (AB 48; 119) *oğurlawuçi* 'hırsız' (DAK 567), *sağlawuçi* 'saklayan, koruyan' (DAK 660), *sarnawuçi* 'okuyan' (DAK 667), *sözlewüçi* 'söyleyen, konuşan' (DAK 698), *suwrawuçi* 'sürükleyen, sürükleyici, sürücü' (Kıps 1336), *tabalawuçi* 'alay eden' (DAK 727), *tañlawuçi* 'seçici, seçen' (DAK 735), *têrgewüçi~têrgövüçi* 'çalışan' (DAK 753; AB 116), *têşhelewüçi* 'deşeleyen, delici, çukur açan' (Kıps 1433), *titrewüçi* 'titreyen' (DAK 764), *tırmawuçi~tırmawuçi* '1. destekleyen 2. tırmıklayan, kazıyıcı' (DAK 766), *ulawuçi* 'avlanan' (DAK 801), *üindewüçi* 'seslenen, çağırın' (DAK 806), *uzahlawuçi* 'uzaklaştıran' (DAK 820), *yamawuçi~yamavuçi~yamuvuçi* 'yamayan, yamayıcı' (DAK 311), *yanşawuçi* 'boşboğaz eden, geveze' (DAK 314), *yarlıgawuçi~yarlıgovuçi* 'acıyan, merhamet eden' (ArmKP 212; AB 17).

aluçi 'alan, alıcı' (DAK 66), *arıtıuçi* 'temizleyici, arındıran' (DAK 73), *ayırıuçi* 'ayırın, ayırıcı' (DAK 95), *ayovuçi* 'bakıcı, bakan' (DAK 96), *azuçi* 'azan, yoldan

17 Ermeni imlâsında /ı/ ve /i/ ünlülerinin yazımı için iki ayrı işaret bulunmaktadır. Ermeni Kıpçak metinlerinde /ı/ sesi için Ի işareti kullanılır. Bu bağlamda, {-gUçi} fiilden isim yapma ekinin, ünlü uyumu aranmaksızın Ermeni Kıpçak metinlerinde {-wUçi}/{-Uçi} şeklinde kullanılması, açıklanmayı bekleyen konulara bir yenisi olarak eklenebilir. Garkavets ve Hursudyan (2001), kalınlık-incelik uyumuna göre eki {-Uçi}/{-vUçi} *boluşuçım* 'bana yardım eden, yardımcı' (ArmKP 354) olarak okumuşlardır. Ancak metinde kelime *boluşuçım* ԲՈԼՈՍՉՈՒՄ (ArmKP 354, 355) olarak transkribe edilir.

çıkan, sapkın' (DAK 100), *bağuçı* 'bakıcı' (DAK 106), *barıştıruçı~barıştuçı* 'arabulucu, barıştıran' (DAK 113), *basuçı* 'ezici, sıkın' (DAK 115), *bazuçı* 'cüretkâr' (DAK 123), *bêrüçi* 'veren, sağlayan' (DAK 130), *biçüçi* 'kesici, bıçkı' (DAK 132), *bilüçi* 'bilen, bilgi sahibi' (DAK 138), *birlatuçı* 'birleştirci, birleştiren' (DAK 142), *boluşuçı* 'yardım eden' (DAK 158; AB 8), *buzuçı* 'bozucu, tahrip eden' (DAK 173), *çakuçı* 'arabozucu, iftiracı' (CC 680; DAK 178), *çiharuçı* 'çıkarıcı, çıkarıcı' (DAK 191), *çınıhturuçı* 'öğretici, eğitmen' (KıpS 394), *êzüçi* 'ezici, ezen' (DAK 249), *harıştıruçı~harıştıruçı* 'karıştırmacı, karıştıran' (DAK 455-456), *harşı turuçı* 'karşı duran, karşı gelen' (DAK 456), *haytaruçı* '(geri) döndüren' (DAK 469; AB 122), *hol sürtüçi* 'havlu' (DAK 485), *horhuçı* 'korkan, korkak' (DAK 487; AB 81), *içüçi* 'içen, içici' (DAK 287), *işittüçi* 'işiten, işitici' (DAK 297), *kêltirüçi* 'getiren' (DAK 380-381), *kêsuçı* 'kesen, kesici' (DAK 388), *kiydürüçi* 'giydiren' (DAK 396), *körgüzüçi* 'yol gösterici, yol gösteren' (DAK 414), *körüçi* 'gören' (DAK 417), *kôzetüçi* 'gözetici' (DAK 424), *oñaltuçı* 'doktor' (DAK 579), *öldürüçi* 'katil' (DAK 576-577), *övreüçi* 'öğreten' (DAK 597-598), *tauçı* 'tökezleyen' (DAK 744), *têşkirüçi* 'değiştiren' (DAK 755), *tiküçi* 'dikici, diken' (DAK 759), *tirgizüçi* 'diriltici, diriltici' (KıpS 1444-1445), *titretüçi* 'titreten' (DAK 764), *toğuruçı* 'doğuran, doğurucu, anne' (DAK 770), *töküçi* 'döken' (DAK 771), *turguzuçı* 'destekleyici' (DAK 787), *туруçı* 'duran' (DAK 790), *tutuçı* 'tutan' (DAK 792), *tuytuuruçı* 'duyurucu' (DAK 794), *tüzetüçi* 'yönetici, yöneten' (DAK 795), *tüzüçi* 'inşaatçı' (DAK 796), *ulaşuçı* 'mükâfatlandırıcı' (DAK 801), *yalbaruçı* 'yalvaran' (DAK 306), *yanuçı* '(taş) yontucu' (DAK 315), *yaratuçı* 'yaradan, yaratıcı' (DAK 320; AB 112), *yarıhlatauçı* 'aydınlatan, aydınlatici' (DAK 322), *yazuçı* 'yazan, yazıcı' (DAK 333-334), *yeyüçi* 'yiyen, yiyici' (DAK 337-338), *yığışturuçı~yığışturuçı* 'biriktiren, biriktirici' (DAK 340-341), *yolduzuçı* 'astrolog, yıldız falcısı' (DAK 350), *yuguruçı~yugunruçı* 'koşucu' (DAK 354), *yürütüçi* 'yürüten' (DAK 358), *yênüçi~yênüçi* 'yenen, galip gelen' (DAK 364), *zapt etüçi* 'zapt edenen' (DAK 842), *ziyan etüçi* 'ziyan eden' (DAK 849), *znaçit etüçi* 'belirten' (DAK 851).

Codex Cumanicus'ta ise *öç alğuçı* 'öç alan, intikamcı' (CC 792), *sövündirgiçi* 'sevindirici, avutucu' (CC 820), *tirgizgiçi* 'diriltici, can verici' (CC 844), *tuvurguçı* 'anne' (CC 856) şeklinde dört örnekte tespit edilen bu ek, Karahanlı ve Harezmi Türkçelerinin devamı niteliğindedir.

2.2.3. Ayrılma hâli eki

Köktürkçede {+DA} bulunma hâli eki aynı zamanda ayrılma hâli için de kullanılmıştır. Eski Uygur Türkçesinde ortaya çıkan {+DIn} ayrılma hâli eki, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçelerinde de kullanılmıştır. Kıpçak ve Oğuz Türkçelerinde ise ayrılma hâli için {+DAn} eki kullanılır (Eraslan 2012: 145-149; Hacıeminoğlu 1996: 30; Ata 2002: 63; Eckmann 2017: 76; Güner 2013: 192; Biray 1999: 235-236).

algıştan 'duadan' (ArmKP 100; KZ 26), *awazandan* 'vaftizlik havuzundan' (AB 116), *bulardan* 'bunlardan' (CC 449), *inçitkeninden* 'inciteninden' (ArmKP 108), *kökten* 'gökyüzünden' (AB 53), *öçeşmekten* 'hiddetlenmekten' (ArmKP 122), *sagıttan* 'silahtan' (CC 804), *tamuhtan* 'cehennemden' (ArmKP 52), *temirden* 'demirden' (AB 93), *yamandan* 'kötüden' (AB 164), *yazıhlardan* 'günahlardan' (ArmKP 36).

2.2.4. Soru eki

Soru eki *Codex Cumanicus*'ta {-mI} ve {-mU} olarak hem düz hem de yuvarlak ünlülü şekliyle kullanılmaktadır. *Codex Cumanicus*'ta, biri fiil [söver **mi** 'sever mi?' (CC 818)], beşi ise isim [aça **mi** 'o kadar mı?' (CC 628), bar **mu** 'var mı?' (CC 651), *tuvra mu arkı mu* 'doğru mu yanlış mı?' (CC 637; 855), *yibek mü* 'ipek mi?' (CC 891)] çekiminde olmak üzere altı örnekte bu ek tespit edilmiştir (Argunşah 2015b: 96). Kuman Türkçesindeki bu az sayıdaki örnekler nedeniyle Kıpçak Türkçesinde soru ekinin kullanımı hakkında karar vermek için Ermeni Kıpçak metinlerinde soru ekinin kullanımına bakmak gerekir.

Ermeni Kıpçak metinlerinde {-mI} soru eki sadece dar ve düz ünlülü kullanıma sahiptir:

bu midır ol at 'o at bu mudur?' (Pritsak 1998: 128), *köp mi az mi* 'çok mu az mı?', *tutar misiz yohsa yoh* 'tutar mısınız yoksa yok/tutmaz mısınız?' (Kasapoğlu Çengel 2012: 48), *tapunmaḥ etkeyler mi sana* 'sana ibadet edecekler mi?' (AB 13), *kirgeyler mi* 'girecekler mi?' (KZ 94).

2.2.5. Şimdiki zaman çekimi

Şimdiki zaman kipi *Codex Cumanicus*'ta; *hovataður men* 'küçülüyorum' (CC 713), *sagışaydır mën* 'düşünüyorum, niyetleniyorum' (CC 803), *çırmaluptur* 'sarılıyor' (CC 684) şeklinde {-AdXr}, {-ydlr} ve {-(U)pdUr}¹⁸ olmak üzere üç farklı, Ermeni Kıpçak metinlerinde ise {-(X)yXr} ve {-Ilr} olmak üzere iki farklı ek ile çekimlenmektedir (Öztürk 2018b: 66). Ermeni Kıpçak metinlerinde {-(X)yXr} şimdiki zaman ekinin son sesi olan /-r/ ünsüzünün erimesiyle ek; ünlüyle biten fiillerden sonra {-yır}/{-yir}, ünsüzle biten fiillerden sonra {-ıyır}/{-iyir} biçiminde de görülür. Bu durumda zamir kökenli kişi eki, yerini iyelik kökenli kişi ekine bırakmaktadır (Kasapoğlu Çengel 2012: 51).

açıyürmen 'açıyorum' (DAK 48), *bahıyürsen* 'bakıyorsun' (AB 75), *biliürmen* 'biliyorum' (Kasapoğlu Çengel 2012: 51), *biliniyim~biliniyürmen* 'biliniyorum' (AB 133, 161; DAK 138), *bolyıḥ* 'oluyoruz' (AB 28), *buyurur* 'buyuruyor, emrediyor' (AB 150), *çaḥıyürırlar* 'çağırıyorlar' (AB 157), *çalıyürmen* 'çalıyorum' (DAK 179), *ëgiliyürmen* 'ëğiliyorum' (DAK 231), *faýdalanıyürmen* 'faýdalanıyorum' (DAK 251), *ḥaytarürsen* 'döndürüyorsun' (AB 14), *ḥolyıḥ~ḥolyürbiz* 'diliyoruz' (AB 30; 159), *ḥorḥıyürmen* 'korkuyorum' (DAK 486), *içirmiyürmen* 'içirmiyorum' (AB 141), *ınanıyürmen* 'ınanıyorum' (AB 161; DAK 291), *kötürürler* 'götürüyorlar' (AB 162), *maḥtanıyıḥ* 'övünürüz/övünüyoruz', *ögiürmen* 'övüyorum' (DAK 563), *öliyir* 'ölüyor' (DAK 574), *sadağa bermiyürmen* 'sadaka vermiyorum' (AB 139), *sövüniyim* 'seviniyorum' (ArmKP 123), *sunürmen* 'sunuyorum' (AB 6), *tapunıyıḥ~tapunıyürbiz* 'tapınıyoruz/tapınıyoruz' (Kasapoğlu Çengel 2012: 51; AB 156), *tapunıyürmen* 'tapınıyorum' (AB 161; DAK 737), *tapunurırlar* 'tapınıyorlar' (AB 157), *teşkiriyür* 'değiştiriyor' (DAK 754), *tındırmıyürmen* 'dinlendirmiyorum, rahat ettirmiyorum' (AB 141), *titriyürmen* 'titriyorum' (DA 763), *toḥtatıymen* 'sabitliyorum' (DAK 772), *turıyıḥ* 'duruyoruz' (AB 27), *ulaşıtıyürsen* 'ulaşıyorsun, yaklaşıyorsun' (AB 161), *yalbarıyıḥ* 'yalvarıyoruz' (AB 65), *yargulayürırlar* 'yargılıyorlar' (AB 48).

18 Kuman Türkçesinde {-(U)pdUr} eki daha çok duyulan geçmiş zaman eki olarak kullanılmakla birlikte *çırmaluptur* 'sarılıyor' (CC 684) örneğinde görüleceği üzere şimdiki zaman eki olarak da kullanılmıştır (Öztürk 2018b: 66).

2.2.6. Emir kipi pekiştiricisi

Emir kipinin 2. teklik şahıs çekimi, Kıpçak Türkçesinin diğer lehçelerle farkını ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Ermeni Kıpçak metinlerinde 2. teklik şahıs çekiminde {-GIn} emir kipinin kullanıldığı görülür. Bu ek, çağdaş Kıpçak lehçelerinden Kırgız *aytkın* ‘söyle’ (Kasapoğlu Çengel 2017: 306), Kumuk Türkçesinde *getgin* ‘git’ (Pekacar 2007: 990), ve Karay Türkçesinde *eşitkin* ‘işit’ (Gülsevin 2015: 89) şeklinde emir kipinin 2. teklik şahıs çekiminde kullanılmaya devam etmektedir. Karakalpak Türkçesinde ikinci şahıs emir ekleri eskimiş olup ağızlarda daha çok bedduaların yapısında görülmektedir (Uyur 2007: 590). *Codex Cumanicus*’ta ise emir kipinin 2. teklik şahıs çekimi, Türk dilinin tarihî dönemleri ile paralellik göstererek *açkıl* ‘aç’ (CC 414), *kuthargıl* ‘kurtar’ (CC 765), *öltürmegil* ‘öldürme’ (CC 794) şeklinde {-GIl} eki ile yapılmaktadır.

ahtırgın ‘akıt, dök’ (AB 123), *aytkın* ‘söyle, tekrarla’ (AB 162; DAK 97), *bağışlagın* ‘bağışla’ (AB 35), *baħkın* ‘bak’ (AB 51), *bergin* ‘ver’ (AB 33; DAK 127), *boluşkın* ‘yardım et’ (AB 159), *çaħırgın* ‘çağır’ (DAK 178), *ħarşılamağın* ‘karşılama’ (AB 37), *ħaytarmağın* ‘döndürme, çevirme’ (AB 24), *ħoymağın* ‘koyma, bırakma’ (AB 51), *işittirgin* ‘işittir’ (AB 24), *kêtkin* ‘git’ (DAK 388), *tapkın* ‘bul, ara’ (AB 163), *ündelgin* ‘seslen, çağır’ (AB 84), *unutmağın* ‘unutma’ (AB 16), *yuvğın* ‘yıkı’ (AB 144), *yüreklengin* ‘cesaretlen’ (DAK 357)

Argunşah ve Güner’e göre {-GIn} ekini düzenli olarak kullanan tek Türk lehçesi Ermeni Kıpçak Türkçesidir (Argunşah-Güner 2015: 106). Karay Türkçesinde de {-GIn} ekinin düzenli kullanıldığı görülmektedir (Öztürk 2018b: 68).

2.2.7. Gereklilik kipi

Kuman Türkçesinde gereklilik {-mAh kerek}, {-mA kerek} ve {-mAGA kerek} yapıları ile ifade edilir: *kaygırmaħ kerek* ‘kaygılanmalı’, *saginma kerek* ‘düşünmeli’, *sagışlamağ kerek* ‘düşünmeli’ (Argunşah-Güner 2015: 109).

Ermeni Kıpçak Türkçesinde *tiyesidir/tiyeşlidir* ve *kerek* gibi kiplik bildiren leksik elementlerin oluşturduğu gereklilik kipi, {+GA tiyesidir/tiyeşlidir}, {-mAh kerek}, {-GAy kerek} ile ifade edilir: *tiyesidir emdiden sonra sora bitik bile yöpsünmege törelerni* ‘şimdiden sonra kanunları kitap hâline getirmek gerekir.’, *tiyeşlidir maħa yazmaga* ‘yazmalıyım’, *baħmaħ kerek* ‘bakmak gerekir’, *sözleğey kerek* ‘konuşmalı’ (Kasapoğlu Çengel 2012: 56-58).

Ermeni Kıpçak Türkçesinde gereklilik kipinde görülen *tiyesidir/tiyeşlidir* kelimesi çağdaş Kıpçak lehçelerinden Kırgızca ve Başkurtça’da *tiyeş* (Kasapoğlu Çengel 2017: 247; Yazıcı Ersoy 2007: 783), Karakalpakça’da *tiyis* (Uyur 2007: 593), Nogayca’da *tiyisli* (Ergönenç Akbaba 2007: 647) ve Tatarca’da *tiyeş* (Öner 2007: 718) şekillerinde kullanımını sürdürmektedir.

2.2.8. Olumsuzluk edatı

Kuman ve Ermeni Kıpçak Türkçelerinde olumsuzluk, *yok~yoħ* kelimesinin yanı sıra *dévül*¹⁹~*dügül*~*tiğül* ‘değil’ edatı ile de ifade edilir.

19 *dévül* şekline sadece *Codex Cumanicus*’ta rastlanmaktadır.

muhtaç devül ‘muhtaç değil’ (CC 293), *bir yerde dügül* ‘bir yerde değil’ (DAK 218), *dügül men arzani bahma* ‘bakmaya lâayık değilim’ (AB 104), *dügül mi bu kendi Atay senin* ‘bu senin atan değil mi?’ (ArmKP 70), *dügül yalğan* ‘yalan değil’ (Kıps 447), *senin dügül* ‘senin değil’ (TB 302), *borçlu tigüldür* ‘borçlu değildir’ (TB 271), *tigül edir* ‘değildir’ (Kıps 447).

3. Memlûk Türkçesi Eserlerinin Başlıca Dil Özellikleri

14. ve 15. yüzyıllarda Memlûk sahasında meydana getirilen eserlerin dil özellikleri karşılaştırmalı yöntemlerle incelendiğinde bu dönem için *Memlûk Kıpçak Türkçesi*, *Kıpçak Türkçesi'nin tarihi bir koludur* şeklinde oluşan yanlış algı da ortadan kalkacaktır.

Codex Cumanicus ve Ermeni Kıpçak metinleri esas alınarak Kıpçak Türkçesinin karakteristik dil özellikleri ile bir kıyaslama yapmak ve Memlûk Türkçesinin Türk dili içindeki yerini ortaya koymak için Memlûk Türkçesi eserlerinin başlıca dil özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Ünlü yuvarlaklaşmaları, ünsüzlerde tonlulaşma hadisesi, kelime başında /b-/>/v-/ (üç kelimedede) değişimi, /w/>/v/ değişimi, *bol->ol-* meselesi, ek başı ve sonu /g-, -g/ ünsüzlerinin erimesi, kelime içi /-l-/ ve kelime sonu /-w/ (bir kelimedede) ünsüzlerinin düşmesi, ünsüz ikizleşmesi, {-AçAK}, {-IçI} ve {-I}/{-U} fiilden isim yapma ekleri ile {-I}/{-U} fiilden fil yapma ekinin kullanımı, iyelik eklerinin çekiminde görülen uyum dışı ünlü yuvarlaklaşmaları, {+DAn}~{+DIn} ayrılma hâli ekinin karışık kullanımı, soru ekinin düz ve yuvarlak ünlülü {-mI}/{-mU} olarak kullanımı, şimdiki zaman çekiminde görülen kip ekleri, {-GIl} emir kipi pekiştiricisi ve *degül-dögül-tegil-tegül-tögül-tüyül* olumsuzluk edatı gibi ses ve şekil bilgisine yönelik bu özellikler, Memlûk Türkçesi eserlerinin başlıca dil özellikleri olarak verilebilir.

Harezm-Kıpçak-Oğuz ilişkileri göz önüne alınarak Memlûk Türkçesinin Türk dilinin tarihî dönemleri arasındaki yeri ve Memlûk sahasının eserlerinin tasnifi, bu ölçütler uygulanmak suretiyle belirlenebilir.

3.1. Ses Özellikleri

3.1.1. Yuvarlaklaşma

Oğuz Türkçesinde olduğu gibi Memlûk Türkçesi eserlerinde, {+Ilg} isimden isim yapma, {-Ir} ve {-DIR} ettirgen çatı, ilgi hâli, görülen geçmiş zaman çekiminde 1. teklik ve çokluk şahıs ve de emir kipinin 3. teklik ve çokluk şahıs eklerindeki aslî ünlüler, teklik 1. ve 2. şahıs iyelik çekimlerinde yer alan yardımcı ünlüler ile {-I}g} fiilden isim yapma ekindeki /-g/ ünsüzünün erimesiyle fil köküne bağlı kalan yardımcı ünlüler yuvarlaklaşmıştır.

agzum>agzum ‘ağzım’ (MS 33b), *arıg>aru* ‘arı, saf, temiz’ (KF, RH, TA, TZ: Kıps 12), *bildir->bildür-* ‘bildirmek, tanıtmak’ (BV, DM, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS, RH: Kıps 30), *bilig>belü* ‘ilim’ (Kİ: Kıps 27), *dinüñ* ‘dinin’ (MS 4a), *ewlig>evlü~iylü* ‘evli, ev sahibi’ (KFT, Kİ, TA: Kıps 77), *içir->içür-* ‘içirmek’ (BV, RH: Kıps 106), *inandum* ‘inandım’ (İM 276a), *kelmesünler* ‘gelmesinler’ (Kİ 164),

kışınüj ‘kişinin’ (KFT 11b), *kitâbnuy* ‘kitabın’ (KE 108b), *kullarum* ‘kullarım’ (GT 3a), *saklansun* ‘saklansın’ (İN 40r), *têdük* ‘dedik’ (MG 85a), *vêrdüm* ‘verdim’ (İN 3v), *vasiyetüm* ‘vasiyetim’ (MG 36b).

3.1.2. Tonlulaşma

Memlûk Türkçesi eserlerinde söz başında /t-/>/d-/ ve /k-/>/g-/ tonlulaşmaları görülmektedir. /t-/>/d-/ değişimi; *tag>dağ* ‘dağ’ (KFT: KıpTS 55), *telim>delim* ‘çok’ (Kİ: KıpTS 58), *tewe~teve>deve* ‘deve’ (BM, DM, Gİ, KF, KFT, Kİ, KK: KıpTS 60), *tiken~tüken>diken~düken* ‘diken’ (BV, KFT, Kİ: KıpTS 61; 66), *tile->dile-* ‘dilemek’ (İN 92), *tirig>diri* ‘diri, canlı’ (Gİ, KF, KFT: KıpTS 62), *toğ->doğ-* ‘doğmak, dünyaya gelmek’ (Gİ, KF, KFT, Kİ, TZ: KıpTS 63), *tög->dög-* ‘dövmek, ezmek’ (RH, TA, TZ: KıpTS 64), *tur->dur-* ‘yardımcı fiil’ (Gİ, GT, İN, KF, MG, RH: KıpTS: 65), *tur->dur-* ‘durmak, sabit olmak’ (İN 92; BM, BV, Gİ, KF, KFT, MS: KıpTS: 65), *tur->dur-* ‘ayağa kalkmak’ (BM, Gİ, KF: KıpTS: 65), *tur->dur-* ‘yerine geçmek’ (MS: KıpTS: 65); /k-/>/g-/ değişimi ise *kel->gel-* ‘gelmek’ (İN 93), *key~kiy->giy-* ‘giymek, giyinmek’ (KK: KıpTS 87), *kir->gir-* ‘girmek’ (KF: KıpTS 87), *kirü~keri~kiri>girü* ‘arka, geri’ (TA: KıpTS 87), *köbek>göbek* ‘göbek’ (Kİ, TA: KıpTS 87), *kökerçin>güverçin* ‘güvercin’ (TA: KıpTS 88), *kör->gör-* ‘görmek’ (İN 94) gibi azımsanamayacak ölçüde örnekler tespit edilebilmektedir.

Bütün söz başı /t-/ ve /k-/ ünsüzlerinin değil de neden sadece bir kısmının tonlulaştığı günümüze dek açıklanamamıştır (Ercilasun 2015: 453). Memlûk Türkçesi eserlerinde görülen bu tonlulaşma hadisesine daha çok Oğuz Türkçesinde rastlanmaktadır.

3.1.3. /b-/ > /v-/ değişimi

Oğuz Türkçesinin başlıca dil özelliklerinden olan üç kelimedeki /b-/>/v-/ değişimi, Memlûk Türkçesi eserlerinde de tespit edilmektedir: *bar>var* ‘var, mevcut’ (Gİ, KF, KFT, MS: KıpTS 301), *bar->var-* ‘1. gitmek, varmak 2. ulaşmak’ (İN 105; Gİ, KF, KFT, Kİ, MS: KıpTS 301), *ber~bir->ver~vir-* ‘vermek’ (KE 302; BV, Gİ, İN, KF, KFT, MS: KıpTS 302-303). /b-/>/v-/ değişimi, *Codex Cumanicus* ve Ermeni Kıpçak metinlerinde yoktur.

3.1.4. /-w-/ , /-w/>/-v-/ , /-v/ değişimi

Eski Uygur, Karahanlı ve Harezmi Türkçelerinde yaygın görülen çift dudak /w/ ünsüzü, Memlûk Türkçesi eserlerinde aynı Oğuz Türkçesinde olduğu gibi kelime içi ve sonda, dış-dudak /v/ ünsüzüne dönüşmüştür²⁰: *aw>av* ‘av’ (BM, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MG: KıpTS 16), *ew>ev~iv~öv~yev* ‘ev’ (BM, BV, DM, Gİ, GT, KF, KFT, Kİ, KK, MS, RH, TA, TZ: KıpTS 77; 117; 213; 320), *sew->sev-* ‘sevmek’ (BV, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, KK, TA: KıpTS 233), *yawuz>yavuz* ‘kötü, fena’ (BV, GT, İM, TA, TZ: KıpTS 316), *yawuz>yavuz* ‘vahşi’ (Kİ: KıpTS 316).

Ermeni Kıpçak metinlerinde çift dudak /w/ ünsüzünün korunduğu pek çok örnekte görülmektedir. *Codex Cumanicus*’ta ise birkaç kelimedede, *kowra* ‘anız, ot, kurumuş

20 *Codex Cumanicus*’ta *év~öv* ‘ev’ (CC 474; 797) ve *sév~söv-* ‘sevmek’ (CC 811), *sév~söv>söy-* ‘sevmek’ (CC 820) şeklinde görülen kullanımlar birden fazla ağız özelliğinin esere yansımalarıyla açıklanabilir. Özellikle /w/>/v/ değişimine bağlı olarak görülen yuvarlaklaşma hadisesi de ayrıca irdelenmelidir.

bitki sapı' (CC 57a/23), *satow* 'satış, ticaret' (CC 56a/25), *tatow* 'tat, lezzet' (CC 57a/30) çift dudak /w/ sesi²¹ görülmektedir.

3.1.5. /-g-/, /-g/>ø erimesi

Mustafa Argunşah (2015a), Kıpçak Türkçesinin önemli ses olaylarından birisi olarak /G/ sesinin düşmesini ifade ederek *Codex Cumanicus* ve Ermeni Kıpçak metinlerinde rastlanan /G/ sesinin düştüğü örnekleri vermektedir:

bugday>boday~bugday 'buğday' (CC 444), *egiliptir>iuliptir* 'eğilmiş' (CC 58b/11), *igne>ine~igine* 'iğne' (CC 484; 720), *okşamak>ooşamak* 'benzemek' (CC 533), *sagar>saar* 'kuşku, şüphe' (CC 801), *saarga tüşti* 'kuşkuya düşmek' (CC 801), *sagarlap~saarlap* 'ürkek, korkak, çekingen' (CC 543), *yıgar~men>yiar~men* 'yığarım, toplarım' (CC 607), *yıgdım>yıdım* 'yığdım, bir araya topladım' (CC 607), *yıgıldı>yuldu~yıldı* 'yığıldı' (CC 608; 890), *çıglan->çılan-* 'ıslanmak' (Kıps 393), *çıglattım>çılattım* 'ıslattım' (Kıps 393) (Argunşah 2015a: 527-528). Ancak bu örneklerde görülen /G/ sesinin düşmesi hadisesi, günümüzde Anadolu ağızlarında da karşılaşılan ve konuşma diline özgü sistematik bir erimedir. *Codex Cumanicus*'un da farklı dönemlerde farklı yazarlar tarafından, ağızlardan derlenen malzemenin çoğunlukla işitmeye dayalı olarak yazıya geçirilmesinden kaynaklı bir durum olduğu düşünülmelidir.

añar, maña, saña, yaňak kelimelerinde de /aŋa/ ses grubunun büzüşmesi esnasında /ŋ/ ünsüzünün erimesiyle *aar, maa, saa, yaak* şeklinde ikincil uzunluklar olarak ortaya çıkması da ağızlara bağlı bu erimeyi desteklemektedir (Öztürk 2018a: 1172).

/g/>ø ses olayı, {-(I)g}, {-(U)g}, {+Ilg}, {+IUG}, {-GAN}, {-GU}, {+GARU} ekleri ile kurulan kelime tabanlarında aranmalıdır. Bu ses olayı, Kıpçak Türkçesinin başlıca dil özellikleri arasında yer almamalıdır. Çünkü asıl Kıpçak Türkçesinde böyle bir ses olayı yoktur.

Oğuz Türkçesinin başlıca dil özelliklerinden olan birden çok heceli kelimelerin sonundaki /-g/ ünsüzleri ile ikinci ve sonraki hecelerin başındaki /-g-/ ünsüzlerinin erimesi hadisesi Memlûk Türkçesi eserlerinde yaygın olarak tespit edilmektedir²²: *açıg>açı* 'acı, üzüntü, keder' (KF: KıpTS 1-2), *agrıg>agrı* 'ağrı, acı, sancı' (GT, İM, KFT, TA: KıpTS 4), *atlıg>atlı~atlu* 'atlı, süvari' (GT, KFT, Kİ, TA: KıpTS 15-16), *asıg~azıg>asu~assı* 'fayda, yarar, kazanç' (BM, KFT, TZ: KıpTS 14), *emgek>emek* 'emek' (Kİ: KıpTS 72), *ewlig>evlü~iyülü* 'evli, ev sahibi' (KFT, Kİ, TA: KıpTS 77, 118), *kamug>kamu* 'hep, bütün, hepsi' (GT, KF: KıpTS 125), *kapug>kapu~kapı* 'kapı' (BM, DM, Gİ, KF, KFT, Kİ, KK, MS, TA, TZ: KıpTS 126), *katug>katı* 'katı, sert, sağlam' (DM, İM, İN, KF, Kİ, MS, RH, TA, TZ: KıpTS 131), *keltürgen>ketüren*

21 *Codex Cumanicus*'un Almanca bölümünde kullanılan [ú] harfini, Mustafa Argunşah ve Galip Güner (2015) çalışmalarında /v/ olarak; Vladimir Drimba (2000) ise /w/ olarak değerlendirmektedirler. Farklı dönemlerde birden çok yazar tarafından kimi eklemeler yapılarak meydana getirilen *Codex Cumanicus*'un ünlü-ünsüz yazımlarının doğru karşılıkları ile verilmesi, ancak Kuman Türkçesinin ağız özelliklerini ortaya koyacak çalışmalar yapmakla mümkün olabilecektir (Öztürk 2018a: 1167).

22 *Codex Cumanicus* ve Ermeni Kıpçak metinlerinde /-g/>ø hadisesi; *katug>katı* 'katı', *sarıg>sarı* 'sarı', *tirig>tiri* 'diri, canlı' gibi bazı kelimelerde görülür. Ancak *arık~arığ~arı* 'arı, temiz', *tamuğ~tamuğ~tamu* 'cehennem' şeklindeki kelimelerin ikili kullanımları için, metinlerin birden fazla ağız özelliğini yansıtması ve elbette Oğuz Türkçesinin Kıpçak Türkçesine etkisi gibi nedenler göz önünde tutulmalıdır.

'getiren' (Kİ 46), *kurug>kuru* 'kuru, yaş olmayan' (BV, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, TA, RH: KıpTS 164), *küçlög>küçlü~küçli~küşli* 'güçlü, kuvvetli' (BV, GT, İM, KFT, KK, RH, TA, TZ: KıpTS 167, 169), *ölög>öli~ölü* 'ölü' (Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MS, TA, TZ: KıpTS 210), *sevgülög>sevgülü~sevgili* 'sevgili' (İM, KFT, MS: KıpTS 233), *tamuğ>tamu* 'cehennem' (KFT, TA, TZ: KıpTS 260), *tirig>tiri~diri* 'diri, canlı' (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, TA, TZ: KıpTS 277), *topuklög>topuklu* 'topuklu' (RH: KıpTS 281), *yazuklög>yazıklı~yazuklı~yazuklu* 'günahkâr' (KF, KFT, İM: KıpTS 316-317), *yüklög>yüklü~yükli* 'hamile' (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, TA: KıpTS 332).

{-GAn} sıfat fiil ekinin, olduğu gibi korunması Memlûk Türkçesi eserlerinden *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin*, *Münyetü'l-Guzât* ve *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*'de bazı kelimelerde görülür: *açkan* 'açan' (TZ: DWMT 570), *akgan* 'akan' (MG: DWMT 568), *azgan* 'yoldan çıkan, sapık, kâfir' (İM 27b), *kalgan* 'kalan' (TZ, MG: DWMT 569), *keçken* 'geçen' (MG: DWMT 571), *keseken* 'gezen' (MG: DWMT 571), *küleken~külken* 'gülen' (TZ: DWMT 571), *yaratgan* 'yaradan' (Kİ [İd.]: DWMT 570), *yeken* 'yiyen' (TZ: DWMT 571) gibi ek başı /g/ ünsüzlerinin korunduğu örnekler de bulunmaktadır.

3.1.6. bol- ~ ol- meselesi

Eski Anadolu Türkçesinin geçiş dönemi metinlerinde sıkça karşılaşılan ve *olga~bolga sorunu* diye de adlandırılan Eski Türkçe *bol-* yardımcı fiilinin söz başı /b-/ sesinin düşmesi ile *ol-* şeklinin kullanımı Oğuz Türkçesinin başlıca dil özellikleri arasındadır. *Codex Cumanicus*, Ermeni Kıpçak metinleri ve çağdaş Kıpçak lehçeleri, *bol-* şeklinde kullanılan bu yardımcı fiil ile Eski Türkçenin izlerini barındırmaktadır.

Memlûk Türkçesinin *Gülistan Tercümesi*, *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin*, *Kitâb Fî İlmi'n-Nüşşâb*, *Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk*, *Münyetü'l-Guzât*, *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkanî*, *Kitâb Fî Rıyâzâtı'l-Hayl* ve *Kitâbü'l-Ef'âl* eserlerinde *bol-~ol-* 'olmak, yardımcı fiil' (KıpTS 34, 204; KE 178, 259) olarak her iki şeklinin de metinlerde birlikte kullanımı görülmektedir.

Baytaratu'l-Vâzıh, *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*, *El-Kavanînü'l-Küllîye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî* ve *Acemî ve Mugalî*, *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye* eserlerinde yardımcı fiil sadece *bol-* (KıpTS 34) şeklinde kullanılmaktadır.

Kitâbu Bulgatü'l-Müştâk Fî Lügati't-Türk Ve'l-Kıfçak, *Mukaddimetü'l-Gaznevî fi'l-İbâdât*, *Kitâb Fî'l-Fıkh* ve *Kitâb Fî'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî* eserlerinde ise bu yardımcı fiilin sadece *ol-* (KıpTS: 204) şekliyle kullanımı tespit edilmektedir.

3.1.7. /-l-/ düşmesi

Memlûk Türkçesi eserlerinde Oğuz Türkçesinde olduğu gibi birkaç kelimedede, kelime içi /-l-/ sesi düşmesi görülmektedir: *keltür->ketür~ketir~kitür-* 'getirmek' (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS, TA, TZ: KıpTS 141; 151), *oltur->otur-* 'oturmak' (Gİ, GT, İN, KF, KFT, MS, TZ: KıpTS 206).

3.1.8. *suw~suv>su* değişimi

Tarihî ve çağdaş Kıpçak Türkçelerinde *suw~suv* ve bazen *su* olarak tespit edilen kelime, Memlûk Türkçesi eserlerinin çoğunluğunda *suw>su* ‘su’ (BM, DM, Gİ, GT, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ: KıpTS 242) şeklinde kelime sonu /-w/ ünsüzünün düştüğü görülmektedir.

3.1.9. İkizleşme

Kelime sonu /-g/ ünsüzünün erimesi sonucu Memlûk Türkçesinde bazı kelimelerde ünsüz ikizleşmesi görülür: *asıg>assı* ‘fayda, yarar, kazanç’ (BM, KFT: KıpTS 14), *ellig>elli-illi* ‘elli (sayı)’ (BM, Gİ, GT, KF, Kİ, KK, TA, RH, TZ: KıpTS 72; 110), *ısıg>ıssi~ıssi* ‘ısı, sıcak, sıcaklık’ (BM, BV, DM, GT, KF, KFT, RH, TA, TZ: KıpTS 102; 115), *katıg>kattı* ‘katı, sert’ (GT 58a). Bu durumdaki kelimelere Oğuz Türkçesinde de rastlanmaktadır.

3.2. Şekil Özellikleri

3.2.1. {-AçAK} fiilden isim yapma eki

Codex Cumanicus ve Ermeni Kıpçak metinlerinde tespit edilemeyen bu ekin, Memlûk Türkçesi eserlerinde kullanımı görülmektedir.

{-AçAK} gelecek zaman sıfat-fiil eki olup yer isimleri de yapar: *dutaçak* ‘tutulacak yer’ (İN 36r), *içeçek* ‘içecek yer’ (TZ 49a), *kèleçek* ‘gelecek yer’ (KK 33b), *okıyaçak* ‘okuyacak yer’ (MS 19b), *olturaçak* ‘oturacak yer’ (KK 33b), *turaçak* ‘duracak yer’ (Kİ 140, TZ 49a) örneklerinde görüleceği üzere çoklukla yer bildiren isimler türetir (Güner 2013: 130).

Memlûk Türkçesi eserlerinde tespit edilen bu ek, Oğuz Türkçesinde gelecek zamanın işlek sıfat-fiil eki olarak kullanılır (Gülsevin 2017: 134).

3.2.2. {-IcI} fiilden isim yapma eki

Bir fiili çok ve devamlı yapan kişiyi veya nesnelere bildiren isim ve sıfatlar yapan (Gülsevin; Boz 2013: 109) ek, {-gU} sıfat-fiil ekinin üzerine getirilen {+çI} isimden isim yapma eki ile genişletilmiştir (Eraslan 1980: 91; Hacıeminoğlu 1996: 169).

Memlûk Türkçesi eserlerinin büyük bir bölümünde ek başı /g-/ /ğ-/’nin erimesi, /-ç-/ sesinin çoğunlukla tonlulara dönüşmesi ve ünlülerinin düzleşmesi ile ortaya çıkan {-IcI} şekliyle kullanıldığı görülmektedir. Memlûk Türkçesindeki bu kullanım, Oğuz Türkçesindeki kullanım ile birebir örtüşmektedir²³.

binüci ‘binici’ (TZ: KıpTS 31), *çevirici* ‘ayakkabı çeviren’ (TZ: KıpTS 49), *çeyneyici* ‘çiğneyici’ (RH 73a), *dikici* ‘diken, dikici, terzi’ (KFT: KıpTS 61), *dişleyici* ‘dişleyen, ısırıcı’ (RH: KıpTS 62), *dökici* ‘dükücü’ (KFT: KıpTS 64), *esridici* ‘sarhoşluk verici’ (KFT: KıpTS 76), *ırlayıcı* ‘şarkıcı, şarkı söyleyen’ (TA: KıpTS 102), *idici* ‘edici, yapıcı’ (KFT: KıpTS 106), *kesici* ‘kesici, kesen’ (KF, KFT, Kİ: KıpTS 140), *kılıcı* ‘kılan’ (İM 25a), *korkıcı~korkucı* ‘korkan, korkak’ (KF: KıpTS 154), *muştici* ‘müjdecî’ (Kİ: KıpTS 189), *saklayıcı* ‘saklayan, koruyan’ (MS 32a), *satıcı* ‘satıcı, satış yapan’

23 Codex Cumanicus ve Ermeni Kıpçak metinlerinde, sınırlı sayıda ek başı /g-/ ünsüzünün düştüğü örnekler de bulunmaktadır. Bu durum, Oğuz Türkçesinin bu metinlerdeki etkisini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

(DM, İM, TA: KıpTS 228), *tapucu* ‘bulucu, bulan’ (KFT, Kİ: KıpTS 263), *tikici* ‘dikici, terzi’ (GT: KıpTS 275), *tişleyici* ‘dişleyici, ısırtıcı’ (RH: KıpTS 277), *töğüci* ‘dövücü, inceltici; yıkayıcı’ (KF 40a), *uçucu kuş* ‘uçan kuş’ (DM 11b), *uğurlayıcı* ‘hırsız’ (KFT: KıpTS 291), *umucu* ‘umucu, uman, ümit eden’ (KF 18b), *yangucu* ‘marangöz’ (TA: KıpTS 310), *yaradıcı* ‘yaratıcı, Tanrı’ (KF: KıpTS 311), *yazıcı* ‘yazan, yazıcı’ (DM: KıpTS 316), *yırtıcı* ‘yırtıcı, yırtan’ (KFT: KıpTS 321), *yidici* ‘at yedekleyen (kişi)’ (KFT: KıpTS 322), *yuyucu* ‘yıkayıcı, yıkayan’ (KFT: KıpTS 331).

Memlûk Türkçesi eserlerinden *Münyetü'l-Guzât*, *Gülistan Tercümesi* ve *Tercüman-ı Türki*’de bu ekin Karahanlı ve Harezmi Türkçelerindeki gibi -gUçI şekliyle kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır: *körgüci* ‘gören, görücü’ (MG 3a), *oynaguçi* ‘oynayıcı, oynayan’ (MG 3a), *tutguçi* ‘tutucu, tutan’ (MG 3a), *urguçi* ‘vuran, vurucu’ (MG 3a), *üzgüci* ‘yüzücü’ (GT: KıpTS 299), *yonguçi* ‘marangoz’ (TA 25a/4).

3.2.3. {-I}, {-U} fiilden isim yapma eki

Fiilden isim yapma eki {-G}’nin Memlûk Türkçesi eserlerinde düşmesi sonucu ekin önünde bulunan yardımcı ünlünün asıl işlevi yüklenmesiyle, {-I}/{-U} şeklinde bir fiilden isim yapma ekinin meydana geldiği görülmektedir (Güner 2013: 135, 141). {-G} düşmesiyle oluşan bu kullanım aslında Oğuz Türkçesinde görülen tipik bir durumdur.

alu ‘alış’ (TZ: KıpTS 8), *belü-bili* ‘ilim’ (Kİ: KıpTS 27; 31), *bişi* ‘1. pişmiş yemek’ (GT: KıpTS 32) ‘2. yufka’ (Kİ: KıpTS 32), *bişi kerpiç* ‘kiremit’ (İM: KıpTS 32), *dolu-tolu-tolu* ‘dolu’ (BV, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, TZ: KıpTS 63; 280), *iri* ‘iri, kaba’ (BV, TZ: KıpTS 113), *kabı-kabu-kapı-kapu* ‘kapı’ (BM, DM, Gİ, KF, KFT, Kİ, KK, MS, TA, TZ: KıpTS 121; 126), *karı* ‘yaşlı’ (GT, İM, Kİ, MG, TZ: KıpTS 128), *katı* ‘1. katı, sert, sağlam’ (DM, İM, İN, KF, Kİ, MS, RH, TA, TZ: KıpTS 131) ‘2. çok, fazla aşırı’ (BV, Gİ, İM, KF, KFT, MS: KıpTS 131) ‘3. sık sık’ (BV: KıpTS 131), *korkı-korku* ‘korku’ (Gİ, GT, İM, KF, MG: KıpTS 154), *ohşası* ‘benzer’ (BV: KıpTS 204), *öli-ölü* ‘ölü’ (Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MS, TA, TZ: KıpTS 210), *sançı* ‘sancı, ağrı’ (TZ: KıpTS 226), *satı* ‘satma, satış’ (TZ: KıpTS 228), *tabu-tapı-tapu* ‘hizmet’ (BM, Gİ, İM, KF, Kİ, TA, TZ: KıpTS 257; 262; 263), *tartı* ‘tartı, terazi’ (KFT, Kİ: KıpTS 56; 264), *tutu-tutu* ‘tutsak’ (DM, TA, TZ: KıpTS 285), *yarı* ‘yarı, yarım’ (BV, KK: KıpTS 312).

3.2.4. {-I}, {-U} fiilden fiil yapma eki

Oğuz Türkçesinde *kağı*- ‘öfkelenmek, sinirlenmek’ (DK 56a/12), *kağı*- ‘yaşlanmak’ (DK 31b/2), *sürü*- ~ *sürü*- ‘sürüklemek’ (Şahin 2003: 73; SN 3959), *tozi*- ‘toz kalkmak’ (Şahin 2003: 73) gibi örneklerde görüldüğü üzere fiili pekiştiren {-I}/{-U} fiilden fiil yapma ekinin kullanımı Memlûk Türkçesi eserlerinde de görülmektedir:

berki- ‘sağlamlaşmak, kuvvetlenmek’ (Kİ: KıpTS 28), *kakı*- ‘1. vurmak’ (Kİ, TA: KıpTS 123) ‘2. öfkelenmek, kızmak’ (Kİ, TZ: KıpTS 123) ‘3. acı vermek’ (BM: KıpTS 123), *karı*- ‘1. yaşlanmak, ihtiyarlamak’ (BM, GT, TZ: KıpTS 128) ‘2. karışmak’ (TZ: KıpTS 128), *katı*- ‘sağlamlaşmak’ (TZ: KıpTS 131), *kazı*- ‘kazımak’ (TZ: KıpTS 135), *koku*- ‘kokmak’ (TZ: KıpTS 152), *korku*- ‘korkmak’ (KF: KıpTS 154), *sarkı*- ‘sarmak’ (KFT: KıpTS 227), *yırtı*- ‘yırtmak, parçalamak’ (KFT: KıpTS 321).

3.2.5. İyelik ekleri

Memlûk sahası eserlerinde kullanılan iyelik ekleri, Harezmi, Kuman ve Ermeni Kıpçak Türkçeleri ile paralellik gösterir. Memlûk Türkçesindeki tek farklılaşma Oğuzcada da olduğu üzere 1. ve 2. tekil şahıs iyelik çekimlerinde yardımcı ünlünün, 1. ve 2. çokluk şahıs iyelik çekimlerinde ise ek bünyesindeki aslı ünlünün *uyum dışı*²⁴ yuvarlaklaşmasıdır²⁵:

ağzum ‘ağzım’ (MS 33b), *altımız* ‘altımız’ (TA 58a), *aramız* ‘aranız’ (BM 8), *katımız* ‘katımız’ (MG 4b), *başım* ‘başım’ (BM 12), *kanım* ‘kanım’ (DM 18b), *kullarım* ‘kullarım’ (GT 3a), *vasiyetüm* ‘vasiyetim’ (MG 36b).

3.2.6. Ayrılma hâli eki

Karahanlı ve Harezmi Türkçelerinde {+DIn} olarak kullanılan ayrılma hâli eki, *Codex Cumanicus* ve Ermeni Kıpçak metinlerinde {+DAn} şeklindedir. Oğuz Türkçesinde de ayrılma hâli eki Kıpçak Türkçesinde olduğu gibi +DAn şeklinde kullanılmaktadır (Hacıeminoğlu 1996: 30; Ata 2002: 63; Argunşah-Güner 2015: 95; Güner 2013: 192; Gülsevin 2017: 64; Biray 1999: 235-236).

Memlûk Türkçesi eserlerinden *Münyetü'l-Guzât* ve *Kitâbü'l-Ef'âl* da²⁶ {+DIn} şeklinde; *Baytaratü'l-Vâzih*, *Gülistan Tercümesi*, *İrşâdü'l-Mülûk* eserlerinde ise {+DIn} ve {+DAn} ekleri için karışık bir kullanım söz konusudur. Ayrılma hâli eki, diğer eserlerde ise genellikle {+DAn} şeklinde kullanılır.

‘aşırardan ‘ikindiden’ (KK 45b), *aştan* ‘yemekten’ (KK 50a), *düşmandan* ‘düşmandan’ (İN 13r), *kimden* ‘kimden’ (DM 23a), *uçmaştan* ‘cennetten’ (İN 8v).

3.2.7. Soru eki

Harezmi Türkçesinde soru eki genellikle zaman eklerinden sonra, şahıs eklerinden önce gelir ve birkaç örnek dışında Eski Türkçede olduğu gibi {-mU} şeklinde (Ata 2014: 83), Ermeni Kıpçak Türkçesinde ise yalnızca {-mI} şeklinde kullanılır.

Ancak Memlûk Türkçesi eserlerinde soru eki, Oğuz Türkçesi ile aynı doğrultuda {-mI} ve {-mU} şeklinde hem düz hem de yuvarlak ünlülü olarak kullanılır.

bakmağay mu ‘bakmayacak mı?’ (İM 175a), *bilür mi sen* ‘bilir misin?’ (DM 19a), *bişmiş midür* ‘pişmiş midir?’ (KK 20b), *keldi mü* ‘geldi mi?’ (Kİ 162), *kéleyim mi* ‘geleyim mi?’ (TZ 56b), *tirilür mi* ‘dirilir mi?’ (GT 95b), *yay mıdır* ‘yay mıdır?’ (İN 9v).

24 Diş-dudak ve dudak ünsüzlerinin ve hemen öndeki yuvarlak ünlünün etkisiyle dar ünlülerin yuvarlaklaşmaları gerçekleşmektedir. Ancak çalışmada *uyum dışı* sözüyle, düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı meydana gelen ünlü yuvarlaklaşmaları ifade edilmek istenmektedir.

25 Ermeni Kıpçak metinlerinde 1. ve 2. tekil ve çokluk şahıs iyelik çekimlerinde Harezmi Türkçesi ile aynı doğrultuda, ünlülerde uyum dışı bir yuvarlaklaşma söz konusu olmayıp genellikle düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygun olarak kullanılırlar:
alğışım ‘duam’ (ArmKP 124), *atararımız* ‘atarlarımız’ (ArmKP 40), *barçañız* ‘hepiniz’ (AB 44), *söveklerim* ‘sevdiğilerim’ (ArmKP 56), *tirlikimiz* ‘hayatımız’ (AB 84), *yaşın* ‘göz yaşın’ (AB 123), *yüzüz* ‘yüzün’ (ArmKP 57). *Codex Cumanicus*’ta da iyelik çekimlerinde çoğunlukla düzlük-yuvarlaklık uyumu *elim* ‘elim’, *canıy* ‘canın’, *köñlüy* ‘gönlün’, *küçüm* ‘gücüm’, *tizitiz* ‘diziniz’ *yazukumuz* ‘günahımız’ görülmekle birlikte bu uyum dışında kalan *canımız* ‘canımız’, *hatunım* ‘eşim’, *köñlümüz* ‘gönlümüz’, *köñlüyüz* ‘gönlünüz’, *yazukım* ‘günahım’ gibi az sayıda örnek de vardır (Argunşah, Güner 2015: 92-93).

26 *Kitâbü'l-Ef'âl* da *sayrulukdan* ‘hastalıktan’ (KE 25a) tek örneğinde {-dan} olarak kullanılmıştır.

3.2.8. Şimdiki zaman çekimi

Memlûk Türkçesi eserlerinde şimdiki zaman kipi için {-AdIr}/{-AdUr}/{-ydIr}, {-yor(ur)} ekleri tespit edilmektedir: *aladır men* ‘alıyorum’ (TZ 44a), *bère turur* ‘veriyor’ (GT 3a), *oқыадır* ‘okuyor’ (KK 47a). *Tuhfetüz’z-Zekiyye* ve *Kavânînü’l-Küllîye*’de şimdiki zaman kipinde {-yor} /{-yorur} ekinin kullanımı da ayrıca dikkat çekicidir: *aladır~aladır* ‘ alıyor’ (GT 173a; TZ 44b), *kéleyorlar* ‘ geliyorlar’ (KK 34a), *yatayor* ‘ yatıyor’ (TZ 75a), *yumruklaydır men* ‘ yumrukluyorum’ (TZ 53b) (Güner 2013: 220-223).

3.2.9. Emir kipi pekiştiricisi

Memlûk Türkçesi eserlerinde emir kipinin 2. teklik şahıs çekimi Harezmi ve Oğuz Türkçelerinde olduğu gibi ya eksizdir ya da {-Gİl}, {-GUL} eki ile yapılmaktadır:

akıtğıl ‘akıt’ (MG 32b), *algıl* ‘al’ (KK 9a, İM 474b), *bilgil* ‘bil’ (İN 3v), *kılğıl* ‘kıl, yap’ (KE 136b), *körğil* ‘gör’ (GT 164b), *silgil* ‘sil’ (TA 35a), *urğil* ‘vur’ (KK 9a, Kİ 184), *vergil* ‘ver’ (MS 34a), *yürügül* ‘yürü’ (MG 60b).

Ermeni Kıpçak metinlerinde ve bazı çağdaş Kıpçak lehçelerinde görülen {-Gİn} emir kipi ekinin kullanımı, Memlûk Türkçesi eserleri arasında *Tuhfetü’z-Zekiyye*’de az sayıda örnekte görülmektedir:

kélgil ‘gel’, *kétkin* ‘git’, *kétmekin* ‘gitme’, *turgun* ‘kalk’, *yatkın* ‘yat’ (Güner 2013: 237).

3.2.10. Gereklilik kipi

Memlûk Türkçesi eserlerinde gereklilik {-Ar kerek}, {-sA kerek} ve {-mAk kerek} şeklindeki yapılarla ifade edilir. {-mAk kerek} yapısı ile ifade edilen gereklilik, Kuman Türkçesi ve Ermeni Kıpçak Türkçesiyle örtüşmektedir.

âdet bolsa kerek ‘huy olması gerek’ (MG 18b), *kider kerek* ‘yaralamak gerek’ (MG 21b), *bildirmek kerek sen* ‘bildirmelisin’ (DM 22b), *dutmak kerek* ‘tutmalı’ (İN 34v).

3.2.11. Olumsuzluk edatı

Kaşgarlı Mahmud’un *Divânü Lügâti’t-Türk*’te belirttiği üzere Oğuzlar, Arguca’dan aldığı *dag/dhag* ‘yok, değil’ kelimesini önce *dag ol* yapısına kavuşturmuş ve sonrasında da bunu değiştirerek ‘değil’ olumsuzluk ifadesi için 11. yüzyıl itibariyle *tegül* şeklini kullanmışlardır. Tarihî süreç içerisinde başta Oğuzcada olmak üzere /t-/>/d-/ değişimi ile Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçelerinde de kullanılmıştır (Özmen 2000: 189).

Memlûk sahasına ait eserlerde olumsuzluk ifadesi *yoğ* kelimesinin yanı sıra yaygın kullanımıyla *degül~dögül~tegil~tegül~tögül~tüyül* ile verilmektedir: *degül* ‘değil’ (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, KK, MS, RH: KıpTS 58), *dögül* ‘değil’ (GT, MG: KıpTS 64), *tegil* ‘değil’ (DM: KıpTS 268), *tegül* ‘değil’ (KK, RH: KıpTS 268), *tögül* ‘değil’ (MG: KıpTS 282), *tüyül* ‘değil’ (TZ: KıpTS 288).

Kitâbu Bulgatü’l-Müşâk Fî Lügati’t-Türk Ve’l-Kıfçak, Kitâbü’l-Ef’al ve *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî* eserlerinde *degül~dögül~tegil~tegül~tögül~tüyül* şeklinde kullanılan bir olumsuzluk edatı tespit edilmemiştir. Bu eserlerde olumsuzluk *yoğ* kelimesi ile ifade edilir: *yoğ anıñ teprenmege tâkatı* ‘onun hareket etmeye gücü yok’ (KE 135a), *yoğ* (BM 26).

dögülmen ‘değilim’ (GT 24a), *lâyık degül* ‘uygun değil’ (GT 9a), *san‘atından degül* ‘sanatından değil’ (GT 144b), *sâbit dögül* ‘sabit değil’ (MG 7v), *yağşı dögül* ‘iyi değil’ (MG 37v), *degül* ‘değil’ (Kİ 33), *harâm degül* ‘haram değil’ (İN 5v), *bu kışka degüldi* ‘bu kısa değildi’ (KK 36b), *yamança tegil* ‘kötü değil’ (DM 60), *sahih degüldür* ‘sıhhatli değildir’ (KFT 1a).

Çalışmaya kaynaklık eden ve ayırt edici dil özelliklerinden oluşan ölçütlerin tablolaştırılması, Memlûk sahası eserlerinin dilinin hangi tarihî Türk lehçesi içerisinde konumlandırılacağı ve hangi eserlerin aynı grupta yer alacağı sonucunu daha anlaşılır kılacaktır.

ET	Har.	Kıp.	MH	MO	TO
/t-/	/t-/	/t-/	/t-/	/t-/ , /d-/	/d-/
/k-/	/k-/	/k-/ ve /ğ-/	/k-/	/k-/ , /g-/	/g-/
/b-/ (3 kelimedede)	/b-/	/b-/	/b-/	/b-/, /v-/	/v-/
/-g-/, /-g/	/-g-/, /-g/	/-v-/, /-v/	/-g-/, /-g/	/-g-/, /-g/, Ø	Ø
bol-	bol-	bol-	bol-	bol-, ol-	ol-
/-l-/	/-l-/	/-l-/	/-l-/	/-l-/, Ø	Ø
sub	suw, suv, su	suv	suv	su	su
{-(I)G, -(U)G}	{-(I)G, -(U)G}	{-(O)v}	{-(I)G, -(U)G}	{-(I)G, -(U) G}, {-I, -U}	{-I, -U}
{-gUçI}	{-gUçI}	{-wUçi, -vUçi}	{-gUçI}	{-IçI}	{-IçI, -UçU}
{+DA, +DIn}	{+DIn}	{+DAn}	{+DIn}	{+DAn}	{+DAn}
{-GII}	{-GII, -GUI}	{-GIn}	{-GII, -GUI}	{-GII, -GUI}	{-GII, -GUI}
-	degül~deyül	devül~dügül~ tigül	dögül~tögül	degül~dögül~ tegil~tegül~ tögül~tüyül	degül
-	-	tiyesidir/ tiyeşlidir	-	-	-
-	-	-	-	{-AcAk}	{-AcAk}

Tablo 1. Tarihî Türk Lehçelerinin Dil Özellikleri Bakımından Karşılaştırılması

Dil Özellikleri	BM	BV	DM	Gİ	GT	İM	İN	KE	KF	KFT	Kİ	KK	MG	MS	RH	TA	TZ
/t-/>/d-/	+	+	+	+	+ ²⁷	+ ²⁸	+	+	+	+	+	+	+ ²⁹	+	+	+	+
/k-/>/g-/	+	-	-	-	-	-	+	-	+	-	+	-	-	-	-	+	-
/k-, -k/> /ħ-, -ħ/	-	-	+ ³⁰	-	-	+ ³¹	-	-	-	+ ³²	-	-	-	-	-	-	+ ³³
/b-/>/v-/	-	+ ³⁴	-	+	-	-	+	+ ³⁵	+	+	+ ³⁶	-	-	+	-	-	-
/-g-/>/-v-/	+ ³⁷	-	-	-	-	+ ³⁸	-	+ ³⁹	-	-	-	+ ⁴⁰	-	-	-	-	+
/-g-/>/-v/	-	-	-	-	-	+ ⁴¹	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
/-g-, -g/>ø	+	+ ⁴²	+	-	+ ⁴³	+ ⁴⁴	+	-	+	+	+	+ ⁴⁵	-	+	+	+	+
bol-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+
bol->ol-	+	-	-	+	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-
bol--ol-	-	-	-	-	+	+	+	+ ⁴⁶	-	-	+	-	+	+	+	+	-
/-l/ düşmesi	-	-	-	-	+	+ ⁴⁷	+	+ ⁴⁸	+	+	-	-	+ ⁴⁹	+	-	+	+
suw>su	+	-	+	+	+	-	- ⁵⁰	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+

- 27 Bu ses olayı *dur-* (5a), *dört* (51a) gibi sınırlı sayıda örnekte görülür. Eserin genelinde kelime başı /t-/ sesi korunur.
- 28 Eserde Türkçe kökenli kelimelerin aslı /t-/ sesi korunmuş; ancak sadece *degül* 'değil' (49a) kelimesinde tonlulaşma tespit edilmiştir (Topalrı 1992: 71).
- 29 Eserde bu tonlulaşma hadisesi *dögül* (63v), *dört* (91v) ve *durur* (67r) şeklinde birkaç örnek dışında görülmez; kelime başı /t-/ sesi korunur.
- 30 Eserde sadece *haşan* 'ne zaman' (84) kelimesinde /k-/>/ħ-/ değişiminden söz edilebilir.
- 31 *hatun* 'kadın' (20b), *han* 'han' gibi sınırlı sayıdaki kelime bu ses olayı görülür.
- 32 Eserde, *hatun* 'kadın' (388a) kelimesinde /k-/>/ħ-/ değişimi görülür.
- 33 Eserde *ışıl* 'ışık' (20b) kelimesinde /-k/>/-ħ/ değişimi görülür.
- 34 Sadece *bër->vir-* 'vermek' fiilinde görülür.
- 35 /b-/>/v-/ değişimi *Kitâbü'l-Ef'al*'de sadece *bër->vir-* 'vermek' (302) fiilinde gerçekleşmiştir. *bar-* ve *bar* kelimelerinde ise /b-/ korunmuştur.
- 36 Sadece bir kelime *b-/>/v-/* değişimi görülür.
- 37 Eserin genelinde /-g-/ sesi korunmakla birlikte *tüvme* 'dügme' (BM 77) örneğinde görüleceği üzere nadiren de olsa /-g-/>/-v-/ değişimi yaşanmıştır.
- 38 *kavut* 'kağıt' (479a), *kağun* 'kavun' (389a), *sawuk* 'soğuk' (117b), *yawuk* 'yakın' (11b) gibi kelimelerde /-g-/>/-w-/ değişimi görülür, ancak /-g-/ sesi eserin genelinde korunmuştur.
- 39 *sovuk* ve *yavuk* kelimelerinde bu ses olayı görülür. Ancak eserinde genelinde /-g-/>/-v-/ değişimi görülmez.
- 40 *savut-* 'soğutmak' (KK 82b) fiilinde /-g-/>/-v-/ değişimi tespit edilmiştir. Ancak eserin genelinde bu ses olayı görülmez.
- 41 *aw-* 'ovmak' (124a) ve *kov--kow-* 'kovmak' (441a) fiillerinde bu ses olayı gerçekleşmiştir.
- 42 Eserde /-g-/ ve /-g/ sesleri genellikle korunmakla birlikte bazı kelimelerde düştüğü de görülür.
- 43 Gülistan Tercümesinde /-g-, -g/>ø hadisesinin görüldüğü *tirig>tiri* 'diri, canlı' (73a) gibi örneklerin yanı sıra *çerig-çeri* 'asker, ordu' (10b) gibi ikili kullanımlar da tespit edilir. Ayrıca ek başında ve sonunda /g/ seslerinin bulunduğu örneklerin de sayısının az olmadığı gözden kaçırılmamalıdır.
- 44 Eserde /-g-, -g/>ø hadisesi görülmekle birlikte /-g-, -g/ seslerinin bulunduğu ya da ikili kullanımlara sahip olduğu örnekler de fazlasıyla bulunmaktadır.
- 45 Az sayıda örnekte bu ses olayı görülmektedir.
- 46 *bol-* ve *ol-* şeklinde iki türlü kullanım söz konusu olmakla birlikte; *ol-* fiiline nazaran *bol-* fiili çok daha yaygındır.
- 47 Eserde *keltür--ketür-* 'getirmek' (17a; 194b) şeklinde iki şekilde kullanılan fiilde /-l/ düşmesi görülür.
- 48 Eserde sadece *ketür-* 'getirmek' fiilinde /-l/ düşmesi tespit edilmiştir. Ancak hem *keltür-* hem de *ketür-* şeklinde her iki kullanımı da eserde geçmektedir. Genel itibarıyla bu eserde /-l/ düşmesi görülmez.
- 49 Eserde sadece *amalğa ketür-* 'yerine getirmek, yapmak' (6r) örneğinde /-l/ düşmesi tespit edilmiş ancak eserin geneline bakıldığında bu ses olayı görülmez.
- 50 Eserde *suw--suw--su* kelimesi tespit edilmemiştir.

ikizleşme	+	+	+ ⁵¹	+	+	-	-	-	+	+	+	+ ⁵²	-	-	+	+	+
{-AçAk}	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	+	+	-	-	-	-	+
{-I, -U}	+	+	+ ⁵⁴	+	+	+	+	+ ⁵⁵	+	+	+	+ ⁵⁶	+	+	+	+	+
{-I-, -U-}	+	-	-	+	+ ⁵⁷	-	-	+ ⁵⁸	+	+	+	-	-	+	+	+	+
{-IcI}	-	-	+	-	-	+ ⁵⁹	-	+ ⁶⁰	+	+	+	-	-	+	+	+	+
{-v, -(O)v}	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
{-wUçi, -vUçi}	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
{+DAn}	+	+	+ ⁶¹	+	+	+	+	+ ⁶²	+	+	+	+	+ ⁶³	+	+	+	+
{+DIn}	-	+	- ⁶⁴	-	+	+	+ ⁶⁵	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-
{-yor(ur)}	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+
{-Gİl, -GUl}	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
{-Gİn, -GUñ}	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
tiyesidir /tiyişlidir	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
degül~dögül~ tügül	-	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+

Tablo 2. Memlûk Sahası Eserlerinin Dil Özellikleri Bakımından Karşılaştırılması (Tüm Yönleriyle)

51 Kelime sonu /-g/'nin erimesi sonucu meydana gelen ünsüz ikizleşmesi hadisesi, eserde *issi* 'sıcak, sıcaklık' (86) kelimesinde görülmektedir.

52 Sadece bir örnekte ikizleşme hadisesi tespit edilmektedir.

53 Eserde *min aħça alacakım var* 'bin akçe alacağım var' (KFT 10a) örneğinde bu ek tespit edilmektedir.

54 Bu ek yaygın olmayıp birkaç örnekte görülür.

55 Birkaç örnek dışında eserde {-I, -U} eki görülmemektedir.

56 Eserde bu ekin kullanımına dair tek örnek bulunmaktadır.

57 Bu ek GT'de sadece *karı-* 'yaşlanmak, ihtiyarlamak' (KıpTS 128) fiilinde tespit edilmiştir.

58 Sadece bir örnekte bu ekin kullanımına rastlanmaktadır.

59 Bu ek, eserde çoğunlukla {-gIçI, -gUçU} şeklinde kullanılmakla birlikte *kılıcı* 'kılan' (25a) ve *okuyucu* 'okuyan' (182a) gibi örneklerinde de görüleceği üzere ek başı /g-/ sesi düşmüştür.

60 Oğuzcannın etkisiyle görülen {-IcI} ekinin kullanımı, bu eserde sadece üç örnekte tespit edilir.

61 Eserde, ayrılma hâli ekinin kullanımı sadece bir örnekte *kimden* 'kimden' (DM 23a) {+den} şeklinde görülür; ancak eserde ayrılma hâli ekinin kullanıldığı başkaca örneklerin olmayışı, ayrılma hâli ekinin bu eserde hangi tercihte kullanıldığının yorumlanmasını güç kılmaktadır.

62 *Kitâbü 'l-Ef'al*'de ayrılma hâli eki {+DIn} olup sadece birkaç örnekte {+DAn} kullanımı ile karşılaşılmaktadır.

63 Eserin genelinde ayrılma hâli eki olarak {+DIn} kullanılmakla birlikte *artundan* (32v), *içinden* (109r) gibi birkaç kilmekte {+DAn} ekinin kullanımı tespit edilmektedir.

64 Eserde ayrılma hâli eki bir örnek dışında hiç kullanılmadığı için bu ek üzerine yorum yapmak mümkün görülmemektedir.

65 Eserde daha çok {+DAn} ayrılma hâli eki kullanılmakla birlikte nadiren {+DIn} kullanımı da görülür.

Dil Özellikleri	BM	BV	DM	GI	GT	İM	İN	KE	KF	KFT	Kİ	KK	MG	MS	RH	TA	TZ
/t-/>/d-/	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+
/k-/>/g-/	+	-	-	-	-	-	+	-	+	-	+	-	-	-	-	+	-
/k-, -k/>/h-, -h/	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
/b-/>/v-/	-	-	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	-	+	-	-	-
/-g-/>/-v-/	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
/-g/>/-v/	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
/-g-, -g/>ø	+	-	+	-	-	-	+	-	+	+	+	-	-	+	+	+	+
bol-	-	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	+	+
bol>ol-	+	-	-	+	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-
bol~ol-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-	+	-	+	+	+	-	-
/-l-/ düşmesi	-	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	-	+	-	+	+
suw>su	+	-	+	+	+	-	?	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ikizleşme	+	+	-	+	+	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	+	+
{-AçAk}	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	+	-	-	-	-	+
{-I, -U}	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+	+	+	+
{-I, -U}	+	-	-	+	-	-	-	-	+	+	+	-	-	+	+	+	+
{-Icl}	-	-	+	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	+	+	+	+
{-v, -(O)v}	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
{-wUçı, -vUçı}	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
{+DAn}	+	+	?	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+	+
{+DIn}	-	+	?	-	+	+	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-
{-yor(ur)}	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+
{-Gİl, -GUL}	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
{-Gİn, -GUN}	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
tiyesidir/tiyişlidir	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
degül~dögül~ tügül	-	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+

Tablo 3. Memlûk Sahası Eserlerinin Dil Özellikleri Bakımından Karşılaştırılması
(Çoğunluk Esası)⁶⁶

Değerlendirmeler ve Sonuç

13. yüzyılda şiddetini artıran Moğol istilaları, Oğuz ve Kıpçak Türklerinin siyasi ve edebî hayatlarına da etki etmiştir. Daha batı (Anadolu) ve güneybatıya (Suriye-Irak) kalabalık nüfuslarla göç eden Oğuzlar ile Suriye, Irak ve Mısır coğrafyalarına göç eden ya da köle olarak satılan Kıpçaklar, yurt edindikleri bu coğrafyalarda devlet kurma ve edebî dil meydana getirme süreçlerini de yaşamışlardır. Özellikle edebî dilin meydana gelmesinde Harezm bölgesinden gelen veya Harezm Türkçesi yazı dili geleneğine sahip Seyf-i Sarâyî, Berke Fakih gibi edipler önemli roller üstlenmişlerdir. Özellikle Memlûk Devleti sınırları içinde Arap dil bilimcilerinin de Memlûk Türkçesinin eserlerinin ortaya çıkmasında önemli katkıları olmuştur.

⁶⁶ Memlûk eserlerinden bazılarında ölçütlerle ilgili her iki kullanıma yönelik veri bulunduğundan az sayıda geçen örnekler ihmal edildiğinde genel görünüm daha net ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan bu tabloda az sayıda geçen örnekler tablo dışı bırakılmıştır.

Memlûk sahasına ait metinler, Kıpçak edebî (yazı) dilini değil, Standart Doğu Türkçesi edebî dilini temsil eder. Harezmi-Altın Ordu dönemi eserleriyle birlikte Standart Doğu Türkçesinin Karahanlı-Çağatay dönemleri arasındaki geçiş dönemini gösterirler (Ercilasun 2007: 220). Bu görüşten de yola çıkarak 14. ve 15. yüzyıllarda Memlûk sahasında meydana getirilen eserlerin dili ile ilgili tespit bulunabilmek için öncelikle Harezmi Türkçesinin başlıca dil özellikleri ile Kıpçak ve Oğuz Türkçelerinin kendilerine has dil özelliklerini vermek gerekmektedir.

Harezmi Türkçesinin başlıca dil özellikleri;

1. /k-/ sesinin korunması
2. /t-/ sesinin korunması
3. /b-/ sesinin korunması
4. /-g-, -g/ seslerinin korunması
5. bol- yardımcı fiili
6. /-l-/ sesinin korunması
7. /-b/>/-w/~/-v/ (sub>suw~su)
8. {-(I)G, -(U)G} fiilden isim yapma eki
9. {-gUçI} fiilden isim yapma eki
10. {+DIn} ayrılma hâli eki

Kıpçak Türkçesinin tipik dil özellikleri;

1. /k-, -k/>/h-, -h/ değişimi
2. /-g-, -g/>/-v-, -v/
3. {-(O)v} fiilden isim yapma eki
4. {-wUçi}~{-vUçi} fiilden isim yapma eki
5. {-GIn} 2. teklik şahıs emir kipi
6. *tiyesidir/tiyeslidir* gereklilik kipi elementleri.

Oğuz Türkçesinin tipik dil özellikleri;

1. /t-/>/d-/ değişimi
2. /k-/>/g-/ değişimi
3. /b-/>/v-/ değişimi (*bar, bar-, ber-*)
4. /-g-, -g/>ø erimesi
5. bol->ol-
6. /-l-/ düşmesi
7. /-v/ düşmesi (*suv->su*)
8. {-I}, {-U} fiilden isim yapma eki
9. {-IcI}, {-UcU} fiilden isim yapma eki
10. {-AcAk} fiilden isim yapma eki

Ayrıca Kıpçak ve Oğuz Türkçelerinde ortak görülen iki özellik daha vardır. {+DAn} ayrılma hâli eki ve *degül~dügül* olumsuzluk edatı. Her iki lehçede de ortak olduğu ve hangi lehçeden diğer lehçeye kopyalandığı konusunda netlik bulunmadığı için ayırt edici, tipik özellikler listelerinde değerlendirmeye alınmamıştır.

Memlûk sahası eserleri *Kitâbu Bulgatü'l-Müşâk Fî Lügati't-Türk Ve'l-Kıfçak, Baytaratü'l-Vâzih, Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye, Mukaddimetü'l-Gaznevî fi'l-İbâdât, Gülistan Tercümesi, İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin, Kitâb fî*

İlmi'n-Nüşşâb, Kitâbü'l-Ef'âl, Kitâb Fi'l-Fıkh, Kitâb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî, Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk, El-Kavanînü'l-Küllîye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye, Münyetü'l-Guzât, Kitâb Mukaddimet Ebi'l-Leys Semerkandî, Kitâb Fî Rıyâzâtî'l-Hayl, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî ve Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye eserleri, Harezmi, Kıpçak ve Oğuz Türkçelerinin belirlenen ölçütlerinden hareketle karşılaştırılmış ve eserlerin bu dil özelliklerine göre hangi lehçede yer alması gerektiği tespit edilmiştir.

Oğuz ve Kıpçak lehçelerinin kısmî etkileri görülmekle birlikte Harezmi Türkçesinin dil özelliklerini genellikle yansıtan eserler, Tablo 2 ve Tablo 3'te de görüleceği üzere *Kitâbü'l-Ef'âl, Münyetü'l-Guzât, İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin, Baytaratü'l-Vâzih, Gülistan Tercümesi ve Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye* eserleridir. Memlûk sahasında Harezmi yazı dili geleneği içerisinde meydana getirilen bu eserlerin dili için *Memlûk Harezmî~Memlûk Harezmi Türkçesi* adlandırmasını teklif etmekteyiz.

Kitâb Fi'l-Fıkh, Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk, Kitâb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî, Kitâb fî İlmi'n-Nüşşâb, Kitâb Mukaddimet Ebi'l-Leys Semerkandî, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Kitâbu Bulgatü'l-Müşâtâk Fî Lügati't-Türk Ve'l-Kıfçak, Kitâb Fî Rıyâzâtî'l-Hayl, Mukaddimetü'l-Gaznevî fî'l-İbâdât ve El-Kavanînü'l-Küllîye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye eserleri ise Oğuz Türkçesinin tipik dil özelliklerini Tablo 2 ve Tablo 3'te de görüleceği üzere büyük ölçüde taşıyan eserlerdir. Kıpçak Türkçesinin etkilerinin neredeyse hiç görülmediği bu eserler, elbette dönemin ortak edebî dili olan Harezmi Türkçesinin izlerini de barındırmaktadırlar. Harezmi coğrafyasından Anadolu'ya gelen ediplerin, Oğuz Türkçesinin yazı dili olma sürecindeki rolleri malumdur.

Sözlük ve gramer üzerine hazırlanan *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye* eserinde Kıpçakça ve Oğuzca (Türkmençe)'nin karşılaştırmalı olarak birlikte yer alması hem Kıpçak hem de Oğuz Türkçelerinin tipik özelliklerinin bir arada görülmesini mümkün kılar. Bu durum eserin dilinin tam olarak nerede konumlandırılacağını zorlaştırır. Memlûk sahasında yazılan diğer eserlerin dilinde tipik Kıpçak özelliklerinin olmaması, Harezmi ve Oğuz dairesinde bu sahada eserlerin meydana gelmesi de düşünülerek tartışmaya açık olmakla birlikte bu eser, *Memlûk Harezmî Türkçesi* eseri olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma sonucunda, Memlûk sahasına ait eserlerin Kıpçak Türkçesiyle yazılmadıkları ve Kıpçak Türkçesine ait olmadıkları görülmüştür. Netice itibarıyla bu dönem için yapılan adlandırmalarda *Memlûk Kıpçak, Memlûk Kıpçakçası~Memlûk Kıpçak Türkçesi* tabirlerinin kullanılmasının doğru olarak kabul edilmemesini; *Memlûk Türkçesi* şeklindeki bir adlandırmanın daha uygun görülmesini teklif etmekteyiz. Bununla birlikte Memlûk Türkçesi eserlerinin değerlendirilmesinde çağdaş Kıpçak lehçeleriyle yapılacak olan kıyaslamaların, Memlûk Türkçesinin bir Kıpçak lehçesi olmadığı görüşümüzü destekleyeceğini ummaktayız.

Sonuç olarak Memlûk Türkçesi eserlerinin tasnifi aşağıdaki gibi yapılabilir:

Memlûk Türkçesi (14. ve 15. yüzyıllar)

- A. Memlûk Harezmcesi
1. Kitâbü'l-Ef'âl
  2. Münyetü'l-Guzât
  3. İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin
  4. Baytaratü'l-Vâzih
  5. Gülistan Tercümesi
  6. Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye
  7. Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye
- B. Memlûk Oğuzcası
1. Kitâb Fi'l-Fıkh
  2. Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk
  3. Kitâb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî
  4. Kitâb fi İlmi'n-Nüşşâb
  5. Kitâb Mukaddimet Ebi'l-Leys Semerkandî
  6. Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî
  7. Kitâbu Bulgatü'l-Müştâk Fî Lügati't-Türk Ve'l-Kıfçak
  8. Kitâb Fî Riyâzâtî'l-Hayl
  9. Mukaddimetü'l-Gaznevî fi'l-İbâdât
  10. El-Kavanînü'l-Küllîye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye

Kısaltmalar

- AB** : Alğış Bitigi
- AKC** : An Armeno-Kipchak Chronicle On the Polish-Turkish Wars In 1620-1621
- ArmKP** : Armenian-Qypchaq Psalter 1575/158
- BM** : Vocabulaire Arabe-Kiptchak Bulgat Al-Mustâq Fi Luğat At-Turk Wa-l-Qifzâq
- BTS** : Başkurt Türkçesi Sözlüğü
- BV** : Baytaratü'l-Vâzih
- CC** : Codex Cumanicus
- DAK** : Dictionnaire Armeno-Kiptchak
- DK** : Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin
- DM** : Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye
- DWMT** : Deverbale Wortbildung im Mittelkiptschakisch-Türkischen
- ET** : Eski Türkçe
- Gİ** : Mukaddimetü'l-Gaznevî fi'l-İbâdât
- GT** : Seyf-i Sarâyî Gülistan Tercümesi
- Har.** : Harezm Türkçesi
- İM** : İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin
- İN** : Kitâb fi İlmi'n-Nüşşâb
- KazTS** : Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü
- KE** : Kitâbü'l-Ef'âl
- KF** : Kitâb Fi'l-Fıkh
- KFT** : Kitâb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî (İnceleme-Metin-Sözlük)
- Kıp.** : Kıpçak Türkçesi
- KıpS** : Kıpçakskoy Pismennoe Nasledie Tom III Kıpçakskiy Slovar

KıptS	: Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
Kİ	: Abu-Hayyân, Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk
KK	: El-Kavanînu'l-Külliye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye
KKS	: Karaycanın Kısa Sözcükleri
KrmTTS	: Kırım Tatar Türkçesi Türkiye Türkçesi Rusça Sözlük
KS	: Kırgız Sözlüğü
KT	: Kamus-ı Türkî
KTS	: Kumuk Türkçesi Sözlüğü
KZ	: Ermeni Harfleriyle Yazılmış Kıpçakça Zebur (Metin-Dizin)
MG	: Münyetü'l-Guzât
MH	: Memlûk Harezmi Türkçesi
MO	: Memlûk Oğuz Türkçesi
MS	: Kitâb Mukaddimet Ebi'l-Leys Semerkandî
RH	: Kitâb Fî Riyâzâtî'l-Hayl
SN	: Mes'ûd Bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr, İnceleme-Metin-Sözlük
TA	: Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî
TB	: Töre Bitigi
TO	: Tarihî Oğuz Türkçesi
TS	: Türkçe Sözlük
TTS	: Türkçe-Tatarca Sözlük
TZ	: Et-Tuhfetü'z-zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye Üzerine Bir Dil İncelemesi

Kaynakça

- AĞAR, Mehmet Emin (1989). *Kitâb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî* (İnceleme-Metin-Sözlük), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AL-TURK, Gulhan (2006). *Et-Tuhfetü'z-zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye Üzerine Bir Dil İncelemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARGUNŞAH, Mustafa - GÜNER, Galip (2015). *Codex Cumanicus*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- ARGUNŞAH, Mustafa (2015a). 'Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi İle *Kodeks Kumanikus*'u Ses Bilgisi Yönünden Karşılaştırma', *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı*, C. 1, İstanbul: Pelikan Basım, s. 513-532.
- ARGUNŞAH, Mustafa (2015b). 'Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi İle *Kodeks Kumanikus*'u Biçim Bilgisi Yönünden Karşılaştırma', *7. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, C. 1, Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi, s. 89-104.
- ARIKAN, İbrahim (2006). *Ermeni Harfleriyle Yazılmış Kıpçakça Zebur (Metin-Dizin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ATA, Aysu (2002). *Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 36.
- ATA, Aysu (2014). *Çağatay Türkçesinin İlk Devresi Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını.
- BERTA, Árpád (1996). *Deverbale Wortbildung im Mittelkiptschakisch-Türkischen*, Turcologica 24, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- BİRAY, Himmet (1999). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*, Ankara: TDK Yayınları.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1931). *Abu-Hayyân, Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, İstanbul: Evkaf Matbaası.
- CHIRLI, Nadejda (2005). *Ermeni Kıpçakça Dualar Kitabı Alış Bitigi*, Haarlem: SOTA.

- ÇULHA, Tülay (2006). *Karaycanın Kısa Sözcüğü*, İstanbul: Kebiçe Yayınları.
- DİLÇİN, Cem (1991). *Mes'ûd Bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr, İnceleme-Metin-Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- DOĞAN, Cihan (2014). *Harezmi Türkçesi ile Memlük Kıpçak Türkçesi Eserlerinin Karşılaştırmalı Gramer Denemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DRIMBA, Vladimir (2000). *Codex Comanicus, Edition Diplomatique avec Facsimilés*, Bucarest.
- ECKMANN, János (1996). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Ankara: TDK Yayınları.
- ECKMANN, János (2017). *Çağatayca El Kitabı (Çev. Günay Karaağaç)*, Ankara: TDK Yayınları.
- EHMETİYANOV, Rifkat vd. (2014). *Türkçe-Tatarca Sözlük (Çev. Mustafa ÖNER)*, Ankara: TDK Yayınları.
- EMİNOĞLU, Emin (2011). *Kitâbü'l-Ef'âl*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERASLAN, Kemal (1980). *Eski Türkçede İsim-Fiiller*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ERASLAN, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2007). 'Memlük Kıpçak Dönemi Eserleri ile İlgili Düşünceler', *Makaleler* (Haz. Ekrem ARIKOĞLU), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 215-221.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2015). *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, (15. baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGÖNENÇ AKBABA, Dilek (2007). 'Nogay Türkçesi', *Türk Lehçeleri Grameri* (Ed. Ahmet Bican ERCİLASUN), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 623-678.
- GARKAVETS, Aleksandr - KHURSHUDIAN, Eduard (2001), *Armenian-Qypchaq Psalter 1575/1580*, Almatı: Deşt-i Kıpçak.
- GARKAVETS, Aleksandr (2010). *Kıpçakskoy Pismennoe Nasledie Tom III Kıpçakskiy Slovar*, Almatı: Baur Kasean.
- GÜLSEVİN, Gürer (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: TDK Yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer; Boz, Erdoğan (2013). *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- GÜLSEVİN, Selma (2015). *Karay Türklerinin Dili (Troki Diyalekti)*, Ankara: TDK Yayınları.
- GÜNER, Galip (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1989). *Seyf-i Sarâyi Gülistan Tercümesi*, Ankara: TDK Yayınları.
- KASAPÖĞLU ÇENGEL, Hülya (2012). 'Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi', *Dil Araştırmaları*, S. 10, s. 17-81.
- KASAPÖĞLU ÇENGEL, Hülya (2017). *Kırgız Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları.
- KOÇ, Kenan vd. (2012). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- KUN, T. Halasi (1941-1943). 'Die Mameluk-Kiptschakischen Sprachstudien und die Handschriften in Stambul', *Körösi Csoma Archivum III*, Budapest, pp. 77-83.
- KUN, T. Halasi (2013). 'Memlük-Kıpçak Dil Araştırmaları ve İstanbul'daki El Yazmaları' (Çev. Hayriye Gül - Musa Salan, *Dil Araştırmaları*, S. 13, s. 151-156.
- MUZAFAROV, Refik - MUZAFAROV, Nüzhet (2018). *Kırım Tatar Türkçesi Türkiye Türkçesi Rusça Sözlük*, (çev.) Nariman Seyityahya, TDK Yayınları, Ankara.
- ÖNER, Mustafa (2007). 'Tatar Türkçesi', *Türk Lehçeleri Grameri* (Ed. Ahmet Bican ERCİLASUN), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 679-748.

- ÖZÇELİK, Sadettin (2016). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin*, Ankara: TDK Yayınları.
- ÖZGÜR, Can (2003). *Kitâbü'l-Hayl, Memlûk Kıpçakçasıyla Yazılmış İlk Türk At ve Atçılık Eserinin Paris Yazması*, İstanbul: Çantay Basımevi.
- ÖZMEN, Mehmet (2000). 'Türkçe'de Değil Kelimesi ve Kullanımları', İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 29, s. 189-244.
- ÖZŞAHİN, Murat (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- ÖZTOPÇU, Kurtuluş (2002). *Kitâb fi İlmi'n-Nüşşâb*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 34.
- ÖZTÜRK, Abdulkadir (2018a). 'Kuman, Ermeni Kıpçak ve Karay Türkçelerinin Ses Bilgisel Farklılıkları', *Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 2, Ankara: Kesit Yayınları, s. 1164-1180.
- ÖZTÜRK, Abdulkadir (2018b). 'Kuman, Memlûk, Ermeni Kıpçak ve Karay Türkçelerindeki Kip Eklerinde Görülen Farklılıklar Üzerine', *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı: 4, s. 63-74.
- PEKACAR, Çetin (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- PRITSAK, Omeljan (1998). 'Kıpçakça', *Tarihî Türk Şiveleri* (Haz. Mehmet AKALIN), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 161, s. 111-122.
- SAMİ, Şemseddin (2015). *Kamus-ı Türki* (Haz. Paşa YAVUZARSLAN), Ankara: TDK Yayınları.
- SCHÜTZ, Edmond (1968). *An Armeno-Kipchak Chronicle On the Polish-Turkish Wars In 1620-1621*, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- SÜMER, Faruk (1963). 'Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihden XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar)', *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, 1/1, s. 1-113.
- ŞAHİN, Hatice (2003). *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TOPARLI, Recep (1992). *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin*, Ankara: TDK Yayınları.
- TOPARLI, Recep (2018). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*, Ankara: TDK Yayınları.
- TOPARLI, Recep vd. (1999). *El-Kavanînü'l-Küllîye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, Ankara: TDK Yayınları.
- TOPARLI, Recep vd. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemî ve Mugâlî*, Ankara: TDK Yayınları.
- TOPARLI, Recep vd. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- TRJYARSKI, Edward (1968-1972). *Dictionnaire Armeno-Kiptchak*, Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe.
- TÜRK DİL KURUMU (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- UĞURLU, Mustafa (1987). *Münyetü'l-Guzât*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- UYGUR, Ceyhun Vedat (2007). 'Karakalpak Türkçesi', *Türk Lehçeleri Grameri* (Ed. Ahmet Bican ERCİLASUN), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 543-622.
- YAZICI ERSOY, Habibe (2007). 'Başkurt Türkçesi', *Türk Lehçeleri Grameri* (Ed. Ahmet Bican ERCİLASUN), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 749-810.
- YUDAHIN, K.K. (1998). *Kırgız Sözlüğü* (Çev. Abdullah TAYMAS), 2 cilt, Ankara: TDK Yayınları.
- ZAJACZKOWSKI, Ananiasz (1958). *Vocabulaire Arabe-Kiptchak Bulğat Al-Mustâq Fi Luğat At-Turk Wa-l-Qifzâq*, Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe.
- ZAJACZKOWSKI, Ananiasz (1959). 'Mamelucko-kipeczacki przekład arabskiego traktatu Mukaddima Abu'l-Lait-as-Samarkandi', *RO*, XXIII/1, s. 73-99.